

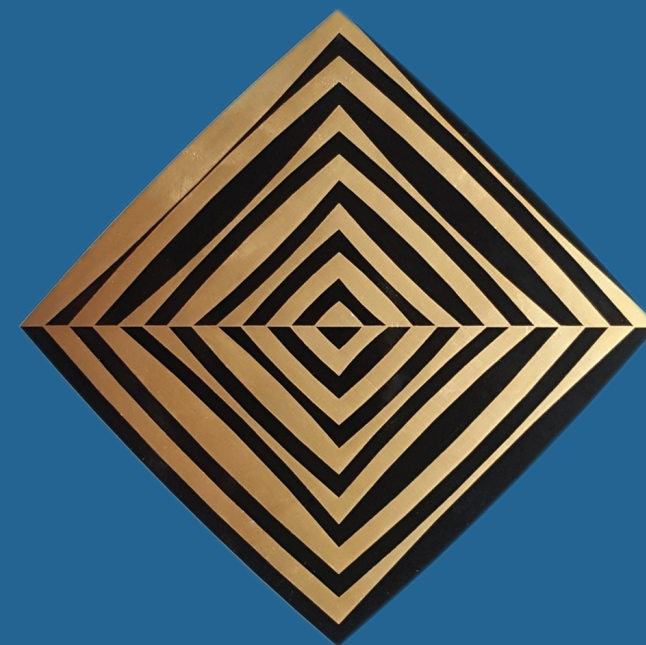
IANCU FILIPESCU

Mărturii și mărturisiri

Iancu Filipescu (18.04.1948)

„Urmează școala primară la Șcheii Brașovului (1955-1962) și cursurile medii la Liceul ”Unirea” din Brașov (1962-1966). Studii superioare la Facultatea de Filosofie, Secția Sociologie, a Universității din București (1966-1970). Cercetător științific la Laboratorul de Sociologie al Universității din București și la Centrul de Cercetări Sociologice (1970-1976). Asistent universitar (1976-1981), lector universitar (1981-1994), iar din 1994 conferențiar universitar la Universitatea ”Politehnica” din București, titular al cursului de sociologia organizațiilor și conducerii. Doctor în filosofie (1985). Domenii de specializare: sociologia rurală, istoria socială și sociologia organizațiilor industriale. Secretar de redacție la ”Revista Română de Sociologie” (1998). Membru al Asociației Sociologilor din România. Membru consultant al Direcției pentru Tineret a Consiliului Europei”.

(*Sociologi români*, Editura Expert, București, 2001).

2019

IANCU FILIPESCU

Mărturii și mărturisiri

2019

Cuprins

Cuvânt înainte de Septimiu Chelcea / 3

1. Reinstituționalizarea învățământului sociologic / 4

2. Patronajul sociologiei în România / 9

3. Profesorii primei promoții de sociologi / 14

4. Practica de cercetarea sociologică a studenților / 22

5. Lecții de sociologie, lecții de viață / 27

6. Laboratorul de sociologie al Universității din București / 33

În loc de încheiere de Septimiu Chelcea / 41

Cuvânt înainte

Profesorul Iancu Filipescu (n. 18.04.1948) face parte din prima promoție de sociologi de după reinstituționalizarea învățământului sociologic în țara noastră. A fost cercetător științific în cadrul Laboratorului de Sociologie al Universității din București, cercetător științific la Centrul de Sociologie al Academiei R.S.R., conferențiar de sociologie industrială și apoi de comportament organizațional la Catedra de Științe Sociale de la Politehnica din București, cercetător la Institutul de Cercetare a Calității Vieții al Academiei Române. Cărțile sale „Teoria organizațiilor și management” (în colaborare cu conf. dr. Ștefan Bruno), „Sociologie românească 1900-2010” (coordonator, împreună cu acad. Cătălin Zamfir) rămân repere în literatura de specialitate, la fel ca și articolele și studiile de istorie socială publicate în reviste de prestigiu, dintre care amintim: „Eugen Ehrlich and Romanian Sociology” (1999), „Pays. Confédération tribale, confédération villageoise” (2004), „Considerații istorico-geografice privind județele Țării Românești” (2004). A cunoscut direct numeroase personalități ale științei și culturii. A alcătuit o arhivă a producției sociologice de la 1901 până la 2015. Este un observator participant, de bună credință, al avaturilor sociologiei din România.

Prof. univ. dr. Septimiu Chelcea
Universitatea din București

Reinstituționalizarea învățământului sociologic

S. C. Amintirile din studenție se uită foarte greu, poate niciodată, ca și prima iubire – cum se spune. Faci parte din prima serie de sociologi din perioada comunistă. Cum a fost studenția ta?

I.F. Despre sociologie nu știam nimic, era un cuvânt încă interzis, mai târziu am aflat că bunul meu profesor de istorie, Ion Nicoară, a audiat seminarul de sociologie al lui H. H. Stahl. Dar cum am spus, noțiunea nu figura în vocabularul nostru. Cel care m-a informat de înființarea Secției de Sociologie a fost profesorul de filosofie, Horațiu Tatu. Eram în clasa a XI-a, anul școlar 1965-1966. Norocul a făcut ca un unchi al meu, ing. Aurel Bădițoiu, să dețină volumele *Enciclopediei României* de sub redacția lui D. Gusti. Așa am ajuns să am primele noțiuni despre sociologie și despre Școala monografiei sociologice. Urmasem secția reală (matematică-fizică); eram pregătit pentru a urma Politehnica din Brașov și a deveni inginer.

Tot profesorul Tatu Horațiu m-a convins să dau examen de admitere la sociologie, spunându-mi că sunt o grămadă de ingineri pe metru pătrat, dar sociologii sunt aproape inexistenți. Așa că am decis să mă pregătesc pentru examenul de admitere, învățând la istoria României și la filozofie, despre documente de partid nici vorbă. Gheorghe Gheorghiu-Dej murise în 1965, iar Nicolae Ceaușescu lupta pentru consolidarea puterii, pentru înlăturarea colaboratorilor lui Dej. M-am pregătit pentru examen în câteva luni, utilizând nu numai manualele, date semnificative din cărți, precum *Tratatul de Istorie a României, Dacii*, a lui Constantin Daicoviciu și Adrian Daicoviciu, *Bănia în Țara Românească* lui Ștefan Ștefănescu și altele.

S. C. Când, în 1966, s-a instituționalizat învățământul sociologic în România, admiterea se făcea pe baza unui examen scris și oral. Cum ai trecut peste acest hop?

I. F. M-am prezentat la examenul de admitere, care se ținea vara, după bacalaureat. Spre surprinderea mea, am fost declarat reușit pe locul al treilea. Nu pot să nu aduc un omagiu familiei Ciuceanu, respectiv doamnei Elena Ciuceanu, domnului Constantin (Țuți) Ciuceanu și domnului Radu Ciuceanu, care m-au susținut afectiv, și nu numai, găzduindu-mă și ajutându-mă în situații mai grele.

S.C. Te înrudeai cu familia Ciuceanu?

I. F. Nu. Pe doamna Elena Ciuceanu și pe fiul acesteia, Constantin Ciuceanu, i-am cunoscut în anul 1958, în casa părintească. În 1966, când am venit la examenul de admitere la sociologie, nu

cunoșteam Bucureștiul. Abia am nimerit sediul Facultății de Filozofie și Căminul studențesc de de-asupra Librăriei Mihai Eminescu, de pe Bulevardul „6 Martie” (azi Bulevardul „Regina Elisabeta”).

Tatăl meu mi-a dat voie să dau admitere la sociologie, cu o singură condiție: să nu mă bag în discuții politice. Nu trebuie uitată trauma pe care a avut-o și tatăl meu, ca și cei mai mulți români de a fi arestați dacă spuneau ceva împotriva „democrației populare”. Povața tatălui meu, Vasile Filipescu, funcționar la Banca Națională, Sucursala Brașov, mi-a prins bine. Nu cred că întâmplător într-una din zile a venit la căminul studențesc și a intrat în dormitorul nostru, un dormitor cu 20-30 de paturi, un individ îmbrăcat cu veston militar fără epoleți, care s-a așezat pe un scaun lângă ușă și a început să-l „picteze” pe Ceaușescu: că a fost cizmar, că este analfabet, că taică-său este bețiv. Reacția mea a fost să-mi trag pătura peste cap, dar să-l ascult pe acest individ, despre care nu-mi dădeam seama ce hram poartă. Recunosc că mi-a fost frică. În Scheii Brașovului, un cartier cu oameni foarte religioși, mulți au fost arestați, dintre care trei unchi de-ai mei. Frica asta nu m-a părăsit complet niciodată. Mă crezi sau nu, chiar și H. H. Stahl avea frica în oase. Când în 1966, după o sesiune științifică, la masa festivă, l-am întrebat despre Mircea Vulcănescu, mi-a spus că nu îl cunoaște. Abia după 1989 am aflat motivul: Mircea Vulcănescu fusese declarat criminal de război.

S. C. Să ne întoarcem la examenul de admitere și la primul contact cu Capitala.

I. F. Constantin Ciuceanu m-a dus la Muzeul Satului și astfel am cunoscut o creație a lui Gusti și a unor colaboratori ai acestuia, H. H. Stahl și Victor Ioan Popa. Cu Radu Ciuceanu am făcut un inventar al temelor de istorie a României. El dădea examen de admitere la Facultatea de Istorie. De la Radu Ciuceanu am aflat despre martiriul lui Mircea Vulcănescu, acesta fiindu-i coleg de celulă.

S. C. Profesorul Henri H. Stahl mi-a povestit odată cum a lucrat la amenajarea Muzeului Satului și la alte expoziții în satele cercetate de echipele Școlii: pune toate exponatele la locul lor spre a le evidenția frumusețea și funcționalitatea. Când totul era gata, deșternea intenționat o laviță sau lăsa la întâmplare vreun șergar să atârne să acopere ochiul de geam al casei. Profesorul Dimitrie Gusti verifica munca echipei. Îi lăuda, dar le arăta la plecare cum trebuie să stea învelitoarea peste laviță și care este poziția corectă a ștergarului. Eram cu toții foarte mulțumiți: noi că nu ne-a stricat planul de amenajare a expoziției, Dimitrie Gusti că ne-a ajutat să nu greșim – îmi spunea zâmbind nostalgic profesorul Henri H. Stahl.

Adevărul este că nu rămânea întreaga perioadă a cercetărilor de teren. Era ocupat cu demnitățile de Stat și cu mari proiecte pe care le-a înfăptuit: a fost ministru al Instrucțiunii publice, cultelor și artelor (1932-1933), a fondat Asociația pentru Știința și Reforma Socială (1918), din care s-a dezvoltat Institutul Social Român (1921-1948), a fost primul președinte al Societății Române de Statistică, (1937), președinte al Consiliului de Direcție și Administrație pentru întocmirea „Enciclopediei României” (o lucrare de nivel european, apărută în 4 volume între anii 1938 și 1941), președinte al Comisiei pentru Recensământul din 1938. A fost un mare sociolog teoretician, nu un sociolog de teren. Sigur, trecea în fugă să vadă cum lucrează echipele la teren, se lăsa fotografiat, mai nășea o nuntă sau un botez și... cam atât. Știi, pigmeii, când se uită la un uriaș, nu-i văd decât picioarele... Vorbind despre Școala monografiilor sociologice, un membru al Școlii, Mircea Vulcănescu (1904-1952) l-a văzut pe Dimitrie Gusti în întreaga lui postură, la fel ca și, mai târziu, profesorul Ioan Drăgan.

I. F. Să-ți povestesc despre examenul de admitere la facultate. Când am dat admiterea, concurența era de 8-10 candidați pe un loc. După primul examen scris s-a făcut curățenie. Am rămas doi pe un loc. Ca să-ți răspund la întrebare: l-am întâlnit pe colegul meu, Traian Rus. El era deja licențiat al Facultății de Teologie din Sibiu. Era aproape un erudit, poliglot, un foarte bun muzician. A fost repartizat, după absolvire, ca sociolog la Fabrica de autocamioane din urbea natală. Țin minte din ce mi-a povestit că directorul l-a întrebat dacă poate face ceva pentru creșterea productivității muncii și, implicit, pentru creșterea veniturilor muncitorilor. I-a spus că dacă nu poate să facă acest lucru, îi va da un birou în care să stea liniștit. A optat pentru a doua soluție. Nu după mult timp, s-a căsătorit, a fost hirotonisit și a primit o parohie în comuna Dumbrăvița-Bârsei. Soția lui, o femeie foarte frumoasă, era nepoata preotului Coman, protopopul Brașovului. Mitropolia Ardealului i-a acordat o bursă de studii în Anglia, dar o nenorocire s-a revărsat năprasnic asupra lui și a familiei sale: a decedat într-un cumplit accident de circulație, chiar în hotarul satului.

S. C. Ce alte amintiri mai ai din primul an de facultate?

I. F. În toamna lui 1966, la deschiderea festivă, noi, cei care am reușit, am fost invitați de conducerea Catedrei de sociologie să ne cunoaștem. La prezidiu, se aflau profesorii Costache Nicuță, decan al Facultății de Filozofie și șef al Catedrei de Istoria sociologiei, Miron Constantinescu, la vremea aceea ministru adjunct la Ministerului Învățământului, și Ion Drăgan, șeful Catedrei de sociologie. Ion Drăgan era și șef de sector la CC al PCR. În planul al doilea se

afla grupul de colaboratori al lui Miron Constantinescu, dintre care unii făceau parte din catedră: Mihail și Stela Cernea, Ioan Matei, Ion Iordăchel, Aculin Cazacu și alții.

Reuniunea a fost deschisă de Constantin Nicuță. Când l-a prezentat pe Miron Constantinescu, a spus că acesta este un gustist, la care Miron Constantinescu a replicat că este marxist, nu gustist. Miron Constantinescu a fost, în toată perioada cuprinsă între 1965-1974, director al Laboratorului de sociologie. Șefii de catedră au fost, pe rând, Ion Drăgan (1966-1971), Constantin Nicuță (1971-1972), apoi din nou Ion Drăgan (1972-1977). Ion Drăgan a fost, după desființarea secției, șeful colectivului de sociologie din cadrul Catedrei de economie (1977-1989).

În stânga sălii unde s-a desfășurat prima întâlnire cu profesorii, la fereastră, izolat de grup, stătea profesorul H. H. Stahl. A fost prezentat ca un ilustru sociolog. Când ni s-a adresat, H. H. Stahl ne-a spus doar că ne vom cunoaștem mai bine, pentru că ne va fi profesor. Într-adevăr, H. H. Stahl a predat și seminarizat cele mai multe discipline. Miron Constantinescu ne-a cerut, și acesta a devenit un ritual, să ne motivăm alegerea sociologiei. Eu am spus că îmi plac, deopotrivă, atât istoria, cât și filozofia și că Secția de sociologie îmi va permite studiul celor două discipline. După prezentarea motivației, H. H. Stahl mi-a dăruit un extras din *Revista de Istorie*, care se referea la necesitatea sociologizării istoriei.

În anul următor (1967/1968), la prima întâlnire a membrilor catedrei cu studenții, a stârnit senzație motivația alegerii sociologiei de către Corneliu Vadim. Acesta a spus sus și tare că de la Eminescu și până la el nu a mai existat un geniu. După această afirmație, a primit porecla de „Geniu”.

S. C. La acea întâlnire am participat și eu. Profesorul Miron Constantinescu a spus simplu: „La sociologie se pregătesc sociologi, nu genii”. Despre C. V. Tudor am o părere proastă: deși era foarte inteligent, era lipsit de moralitate. Dar morții... cu morții...

I. F. O serie de „exegeți” ai acestei perioade a istoriei sociologiei ignoră faptul că noua catedră era dedicată, în principal, cercetărilor sociologice de teren. Din acest punct de vedere, dincolo de ascensiunea politică, Miron Constantinescu era un autentic cercetător de teren, abordând fenomenele și procesele sociale din perspectivă marxistă. Acesta, împreună cu colaboratorii săi (H. H. Stahl, Ioan Matei, Stanciu Stoian, Gheorghe Vlădescu-Răcoasa etc.) au creat, în 1965, după modelul Institutului Social Român, Laboratorul de Sociologie al Ministerului Învățământului (1965-1968) și apoi Laboratorul de Sociologie al Universității din București (1968-1975), ca unitate de cercetare și loc de dezbateră a problemelor sociale ale țării, precum integrarea socială a

tinereului, procesul de urbanizare, metodologia cercetării sociale, tendințele de modernizare a țării, migrația din rural spre urban etc.

Aceste dezbateri cu caracter multidisciplinar au fost publicate în *Caietele Laboratorului*, oferind o imagine sugestivă asupra sociologiei acelor vremuri. În 1972, la una dintre ședințele Laboratorului, Miron Constantinescu a subliniat necesitatea înființării unei reviste de sociologie, care să poarte numele de *Era socialistă*. Acest nume, însă, a fost dat de Ștefan Voicu revistei *Lupta de clasă*, așa că Miron Constantinescu a schimbat numele revistei de sociologie în *Viitorul social*. Despre rolul lui Miron Constantinescu la reinstituționalizarea sociologiei, Ion Iliescu își amintește. S. C. Cred că merită să se știe că profesorul Miron Constantinescu a reprezentat sociologia din România la congresele Asociației Internaționale de Sociologie (ISA); a condus delegația sociologilor români la Congresul de la Varna (1970), unde a fost ales vicepreședinte al ISA. În această calitate a contribuit la organizarea Congresului de la Toronto. La acest congres profesorul Miron Constantinescu nu a participat. S-a stins din viață la 18.06.1974.

I. F. Se vorbea că la Congresul ISA din Canada (Toronto, 1974), Miron Constantinescu intenționa să ceară mutarea sediului Institutului Internațional de Sociologie în clădirea de pe Str. Rafael Sanzio, unde era Laboratorul de sociologie al Universității și să propună ca următorul congres ISA să se țină la București. Exista o justificare: în 1939, era programat să se desfășoare la București, sub președinția profesorului Dimitrie Gusti, lucrările celui de-al XIV-lea Congres al ISA, începând de la 29 august, timp de două săptămâni (participanții erau invitați în excursii să cunoască frumusețile României). Cu doar douăsprezece zile înaintea deschiderii programate, congresul a fost amânat: începuse cel de-Al Doilea Război Mondial.

Patronajul sociologiei în România

S. C.S-a discutat în șoaptă despre „bătălia” pentru șefia Catedrei de sociologie de la Univesitatea din București și pentru patronarea sociologiei în România. Când, în 1962, m-am mutat de la Universitatea din Iași la Universitatea din București, profesorul Tudor Bugnariu era Decanul Facultății de Filozofie.

Mai târziu, când am ajuns asistent, l-am admirat pentru poziția demnă pe care a avut-o în unele situații critice. Îmi aduc aminte că, după manifestația studenților din preajma Crăciunului din anul 1968, în atmosfera acțiunilor contestatate studențești din Franța, studenții căminiști de la Filozofie și de la alte facultăți au organizat spontan un marș pe „Șase a treia” (Bdul 6 Martie), pe traseul Piața Operei, statuia lui Mihail Kogălniceanu, toate cadrele didactice din Facultatea de Filozofie au fost convocate în Amfiteatrul „Vasile Conta” pentru a fi prelucrate. Un colonel de la Securitate – așa s-a prezentat – ne-a comunicat că de a doua zi studenții nu vor mai avea acces pe intrarea principală a clădirii unde erau Rectoratul, Facultatea de Științe Juridice și Facultatea de Filozofie, iar cadrele didactice vor trebui să se legitimeze de fiecare dată când vin la facultate. Profesorul Tudor Bugnariu s-a ridicat din bancă și, cu glas domol, dar hotărât, a întrebat „Când ne veți obiga să ocolim Facultatea, să trecem pe celălalt troturar?”. Am continuat să folosim intrarea principală și noi, și studenții, fără a ne legitima. Știam că profesorul Tudor Bugnariu era membru PCR încă din ilegalitate, că era ginerele lui Lucian Blaga. După Decembrie '89, am aflat că securitatea îl urmărea pas cu pas. Doamna Dorli Blaga, soția profesorului, a dezvăluit în presă că Securitatea împânzise casa cu microfoane.

I. F. Și eu am unele amintiri despre profesorul Tudor Bugnariu. În anii '80, își petrecea, împreună cu familia, vacanțele de vară în Șcheii Brașovului, aproape de casa mea părintească. Familia Blaga era profund atașată de Șcheii Brașovului. Un unchi de-al lui Lucian Blaga a fost protopop, un frate a fost profesor la Liceul „Andrei Șaguna” din Brașov, iar Lucian Blaga însuși a fost un strălucit elev al acestuia. Una dintre piesele de teatru ale lui Lucian Blaga zugrăvește personalitatea lui Anton Pan, dar și personaje din Schei. Am aflat de la Tudor Bugnariu câteva lucruri interesante despre reinstituționalizarea sociologiei în România.

Într-una din discuții, l-am întrebat pe Tudor Bugnariu de ce, având în vedere activitatea lui politică, nu a ocupat funcții mai înalte în PCR., iar răspunsul a fost acesta: „I-am spus lui Gheorghe Gheorghiu-Dej că nu este admisibil ca niște conducători ai unui partid muncitoresc să se mute în

vilele burghezilor”. Mi-a mai spus că Ceaușescu este un mincinos, că nu a fost membru în Comitetul Național Antifascist. Dacă eu aș fi spus numai 1% din ceea ce mi-a relatat el, aș fi fost arestat. Profesorul Tudor Bugnariu nu m-a contrazis. Și încă ceva: o delegație a Academiei RPR, din care făcea și el parte, s-a dus la Gheorghe Gheorghiu-Dej cu propunerea de a accepta să devină Membru de Onoare al Academiei. Gheorghe Gheorghiu-Dej a refuzat propunerea, spunând că el este muncitor, electrician, și că este Șef al Statului”. Nicolae Ceaușescu nu făcut acest gest! Mai târziu, am aflat că Tudor Bugnariu, la propunerea de a deveni din membru corespondent membru titular al Academiei RSR, a renunțat în favoarea filozofului D. D. Roșca.

În 1958, Tudor Bugnariu a fost numit membru și secretar general al Comitetului Național Român de Sociologie, în care calitate a avut un rol important în organizarea activității acestei instituții, cât și în crearea unei secții de cercetare sociologică la Institutul de Filozofie. Această activitate a fost susținută de primirea unei scrisori din partea Academiei URSS. Împreună cu Traian Herseni, a inițiat un proiect de redactare a unei istorii a sociologiei românești. Traian Herseni își rezervase dreptul de a elabora partea nemarxistă a acestei istorii, iar lui Tudor Bugnariu i-a revenit sarcina redactării părții destinate istoriei sociologiei marxiste. Proiectul a eșuat. Tot Tudor Bugnariu mi-a spus că a fost propus să organizeze învățământul sociologic din România și să fie șef al Catedrei de sociologie din Universitatea din București, dar a refuzat. În plină ascensiune politică, Miron Constantinescu a devenit conducătorul *de jure* și *de facto* mișcării sociologice din România. Puțini sociologi formați după 1989 știu că Miron Constantinescu a făcut cercetări de teren și că a publicat studii consistente înainte de 1944.

S. C. Vice-președintele Asociației Române de Sociologie, conf. univ. dr. Cornel Constantinescu, de la Universitatea din Pitești, împreună cu Catedra de sociologie de la Facultatea de Teologie și Asistență socială a Universității din Pitești au organizat, în 2018, la 9 mai, o manifestare științifică în comuna Bogați pentru a marca împlinirea a 80 de ani de la cercetarea sociologică a comunei, la care a participat și Miron Constantinescu. Ai participat și tu. Și-au amintit localnicii despre această cercetare? Profesorul Cornel Constantinescu mi-a spus că la manifestarea similară din anul 2008, învățătorul pensionar Ion M. Dumitru, în vârstă de 100 de ani, a povestit despre cercetarea sociologică a comunei.

I. F. Proiectarea și realizarea cercetării celor 60 de sate aparține, în primul rând, lui Anton Golopenția și dr. Georgescu, cu acceptul, în cele din urmă, al lui Dimitrie Gusti.

S. C. Personal, consider că s-a supraestimat rolul profesorului Miron Constantinescu în instituționalizarea învățământului sociologic din România. Înaintea noastră, în Polonia, Ungaria, R. D. Germană se reînstituise sociologia. În URSS, se făceau cercetări sociologice. Cred că profesorul Miron Constantinescu a prins pulsul pe linie de partid. Tot atât de adevărat este că a fost un sprijin solid în existența Catedrei de sociologie. Când unele cadre didactice din Facultatea de Filozofie susțineau că adevărata sociologie este socialismul științific sau materialismul dialectic, noi ne apăram cu notele de curs tipărite ale profesorului Miron Constantinescu, în care era scris negru pe alb că sociologia are identitate de necontestat ca știință socială, a ansamblului raporturilor sociale, a structurilor și proceselor sociale, a acțiunilor și luptelor sociale. Noi, cei din Catedra de sociologie, ne permiteam să semnalăm, pe baza cercetărilor din practica studențească, problemele pe care le ridicau comunitățile rurale și colectivele de muncitori. Era, se poate spune, o critică obiectivă a realității sociale. Ne prevalam de funcțiile sociologiei, așa cum le enumerase profesorul Miron Constantinescu.

I. F. Ce conta când mergeam cu studenții în practică, prezentându-ne la Comitetul Județean al P.C.R., nu era funcția critică a sociologiei, ci numele lui Miron Constantinescu. De multe ori se comunica în prealabil de la cabinetul lui Miron Constantinescu că studenții de la sociologie vin în practica de cercetare. Beneficiam de anumite facilități privind cazarea, masa și deplasarea în județ. Cei de la partid nu se amestecau în desfășurarea cercetărilor, dar ne cereau să le prezentăm întâi lor rezultatele cercetărilor, în special aspectele critice, pentru a nu le afla de la CC al PCR.

I. F. Îmi aduc aminte că în 1973, când am mers în practica studențească la Brașov – eu eram cercetător la Laboratorul de sociologie al Universității –, am fost primit de secretarul cu propaganda, Ștefan Antoniu, tatăl unui fost coleg de-al meu de liceu, care m-a rugat să-i comunicăm aspectele critice, să nu procedăm ca Ovidiu Bădina, care s-a grăbit să le prezinte direct la CC.

Într-o altă practică studențească de cercetare, prin 1971/72, tov. Năstase și nu mai știu cum, proaspăt absolvent al Facultății de Filologie (Universitatea din București), a convocat activul de partid al județului. Conducătorii echipelor studențești au fost invitați să prezinte rezultatele investigațiilor. Ai fost și tu, și alți membri ai catedrei și ai laboratorului (Ion Constantinescu, Virgil Constantinescu, Andrei Stănoiu) la acea adunare. Au fost și Vasile V. Caramelea, și Cătălin Zamfir, care îndrumau practica studenților de la Secția de Filozofie. Eu am făcut greșea de a lua în serios funcția critică a sociologie. Am înșirat necazurile oamenilor: că primarul comunei Oarja

fură, că podul spre Combinatul Petrochimic din Pitești nu a fost bine plasat ș.a.m.d. Din sală s-a ridicat un activist de partid: „Tovarășul profesor, dvs. nu sunteți purtător de cuvânt al localnicilor, ci sociolog!”. Am tăcut.

S. C. Nu aş vrea să se supere domnul profesor Ioan Drăgan, fostul șef *de jure* al Catedrei de sociologie de la înființare, până în 1977, și apoi al colectivului de sociologie din cadrul Catedrei de economie-sociologie, până în 1989. A fost un factor de echilibru. Îi datorez aprobarea în 1968 a transferului meu de la Institutul de Psihologie al Academiei R.S.R. la Secția de sociologie de la Universitatea din București. În 1992, a făcut parte din comisia pentru ocuparea postului didactic de profesor, concurs în urma căruia am revenit la Catedra de sociologie. Totuși, mi se pare mult prea mult să asociem cuvântul „sacerdoțiu” numelui lui Miron Constantinescu. Din cât îmi dau seama, Miron Constantinescu avea mai multă chemare și vocație pentru politică decât pentru catedra universitară. S-ar putea să mă înșel...

I. F. Eu l-am avut șef pe Ion Drăgan, ca director adjunct al Laboratorului (1971-1974) și la Centrul de Sociologie (1974), până când am plecat ca asistent de sociologie industrială și de filozofie la actuala Universitate Politehnica din București. Revin la firul discuției.

La examenul de admitere au fost afișate 25 locuri, la fel ca și la secțiile de Filozofie, Psihologie, Pedagogie. Începând cu anul universitar 1967/68, numărul studenților de la Sociologie s-a dublat, iar din anii 1969 și până 1977, numărul lor s-a triplat. Cum se explică acest lucru? Miron Constantinescu, ajuns din nou mare demnitar, a trimis ministerelor o scrisoare, prin care cei din conducere acestora au fost întrebați dacă au nevoie de sociologi. După numărul mare de cereri, Miron Constantinescu ne-a spus că trebuie să dublăm, apoi să triplăm numărul de locuri. Desigur că în contextul social-istoric de atunci, într-o economie centralizată, etatistă, cererea de sociologi pe piața muncii era foarte limitată. Facultatea de Filozofie pregătea, în principal, profesori de liceu.

S. C. Profesorul Miron Constantinescu a procedat în același mod la apariția primului număr al revistei „Viitorul social”, în 1972. Din ordinul ministrului transporturilor, ajunseseră să facă abonamente la revistă toți șefii de gară. Minunea nu a durat nici trei numere ale revistei.

I. F. În realitate, doctoratul în sociologie s-a menținut la universitățile din București, Cluj și Iași și după 1977. Se susțineau teze de doctorat și la Academia de Studii Social-Politice și Administrative (fostă „Ștefan Gheorghiu”). S-au menținut și cursurile de sociologie industrială la institutele

tehnice, sociologia medicinei la Institutul de Medicină și Farmacie (curs desființat după 1989), sociologie economică (Academia de Studii Economice), sociologia culturii (Institutul de Artă Teatrală și Cinematografie), sociologia urbană (Institutul de Arhitectură), sociologia rurală (Institutul Agronomic).

S. C. Să ne întoarcem în 1966. Când ai dat tu examen de admitere și de fapt până în 1990, era împotriva legii învățământului să te înscrii la mai multe facultăți. Astăzi, absolvenții de liceu, chiar cei care nu au luat bacalaureatul, se pot înscrie la examenul de admitere la două, trei sau patru facultăți de stat sau particulare dacă își permit să plătească tot atâtea taxe. Pentru facultăți este bine din punct de vedere financiar, dar nu tot atât de bine în ce privește motivația viitorilor studenți pentru specializarea de profil a facultății. Profesorii, cei care sunt numai dascăli, nu și cei ocupați cu alte slujbe aducătoare de venituri substanțiale, fac turnee prin licee să „promoveze” facultățile în care își desfășoară cu pasiune și competență activitatea. Am rămas interzis când am văzut pe site-ul unei facultăți din București că li se mulțumește celor care s-au înscris la examenul de admitere. Despre ce exigență mai poate fi vorba?! Dar... asta este. Cum se spune în limbajul cazon: „Am fost noi și la operă și am rezistat”. Îți amintești în ce a constat examenul de admitere? La ce materii? Ce subiecte au fost? S-a putut copia?

I. F. Examenul a constat în două probe: Filozofie, scris, și Istorie, scris și oral. La probele scrise, am avut la alegere două subiecte. La Istorie am ales „Întemeierea Țării Românești”, iar la Filozofie „Legea unității și luptei contrariilor”. Nu era vorba, din fericire, de documente de partid, fiind o perioadă de „interregnum”, Gheorghe Gheorghiu-Dej murise și nu se mai foloseau documentele de partid de pe vremea lui, iar cultul lui Nicolae Ceaușescu încă nu se manifesta.

Profesorii primei promoții de sociologi

S. C. Catedra de sociologie de la Facultatea de Filozofie (Universitatea din București) are o istorie interesantă. Inițial, în anul universitar 1966-1967, numărul cadrelor didactice era mic: Stela Cernea, Aculin Cazacu, Miron Constantinescu, Ion Drăgan, Pompiliu Grigorescu, Ion Iordăchel, Ioan Matei, Henri H. Stahl. Azi, în Departamentul de sociologie al Facultății de Sociologie și Asistență Socială sunt încadrați 31 de profesori, conferențieri, lectori și asistenți, la care se adaugă, în mare număr, profesorii asociați. Nu-i vorbă că și numărul de studenți înmatriculați în anul I s-a mărit de zece ori. Ce amintiri ai despre profesorii tăi? Cum se desfășurau cursurile și seminariile?

I. F. Am trăit o perioadă unică: învățământul sociologic abia se așeza. Un semestru întreg am discutat la seminar două cărți: „Situația clasei muncitoare din Anglia” a lui Engels – seminar condus de H. H. Stahl – și „Regulile metodei sociologice” a lui Durkheim – seminar condus de Ion Iordăchel. În primul seminar H. H. Stahl ne-a întrebat despre mediul de proveniență (urban/rural), a câta generație de urbani sântem, ocupația părinților, starea civilă, dacă avem sau nu bibliotecă în casă, dacă cunoaștem notele muzicale, ce limbi străine cunoaștem (citit cu dicționarul, scris și gândit). Noi am rămas uimiți de acest set de întrebări. H. H. Stahl ne-a spus că el vorbea franceza și germana în familie, iar limba română a învățat-o mai ales cu copiii cu care se juca. Ne-a îndemnat să învățăm limbi străine și să ne cumpărăm dicționare de limbi străine și Dicționarul explicativ al limbii române. Când am ajuns să conduc și eu seminarii, începeam cu același set de întrebări.

Cât privește cursurile audiate, să începem cu prelegerile lui Miron Constantinescu, cursul „Introducere în sociologie”. Ideile principale: caracterul marxist al sociologiei, societatea ca organism de producție, autonomia sociologiei în raport cu materialismul dialectic și istoric, funcțiile sociologiei, importanța cercetării pe teren și egalitatea de statut al sociologiei cu celelalte științe sociale. Insista asupra ideii de procese sociale asupra relația dintre fapte, procese și relații sociale, reluându-și ideile disertației sale cu titlul „Unitățile sociale și marxismul” din 1940, prezentată lui Dimitrie Gusti în cadrul pregătirii doctorale. Nu știu dacă și-a susținut vreodată doctoratul.

I. F. N-am să uit niciodată cât de puternic ridica tonul, cât de furios era când se referea la răposatul Gheorghe Gheorghiu-Dej. Nu-l scotea din „criminal și distrugător al învățământului românesc”. A fost prima dată când auzeam prin viu grai, în public, o critică atât de dură adusă conducătorului

PCR. Este adevărat, după moartea acestuia. Cred acum nu numai că îl ura pe Dej, dar și că își netezea drumul spre vârful puterii.

La prelegeri avea o suită care creștea odată cu urcarea lui în funcții. Unii membri al Catedrei se îngrijeau ca în amfiteatrul „Dimitrie Cantemir”, unde Miron Constantinescu ținea cursul, să fie tabla ștersă, să fie un pahar cu apă și studenți în bancă. Unul dintre asistenți se ocupa cu înregistrarea lecțiilor pe magnetofon.

S. C. Printre cei care îl așteptau pe hol, la ușa amfiteatrului, eram și eu. Vroiam să aflu ce este filozofia marxistă, să nu cumva să greșesc. Primul în capul șirului era Aculin Cazacu, asistentul profesorului Miron Constantinescu. Eu eram mai la coadă. Nu am avut privilegiul să-i țin paltonul și să mă ocup de magnetofon. Profesorul Henri H. Stahl nu a făcut niciodată parte din această suită. Explicabil: Henri H. Stahl îi fusese profesor lui Miron Constantinescu.

I. F. Henri H. Stahl îl respecta în mod deosebit pe Miron Constantinescu. Să nu uităm că atunci când Stahl și-a pierdut apartamentul din vila de pe Strada Paris, Miron Constantinescu a intervenit să-și cumpere un apartament de patru camere într-un bloc din zona centrală a Capitalei (Calea Dorobanți). Când Miron Constantinescu a fost numit Președinte al Academiei de Științe Sociale și Politice, în 1970, l-a propus pe H. H. Stahl șeful Secției de Sociologie. Între Miron Constantinescu și H. H. Stahl era un respect reciproc.

Am făcut și câteva seminarii cu Miron Constantinescu, care nu aveau nimic școlăresc. Comentam texte din lucrări de sociologie. Mi-aduc aminte că la un seminar ne-a recitat versuri din Lucian Blaga, Tudor Arghezi, Ion Barbu și Miron Radu Paraschivescu. Ne-a îndemnat să citim și noi poezie, literatură, să devenim oameni de cultură. Ne-a spus că pe vremea studenției lui, facultatea avea mult mai puțini profesori și că studenții stăteau mai mult în biblioteci și discutau cele citite cu asistenții. Cel mai adesea, profesorii își continuau cursurile, nu o luau de la început. Așa că erai obligat să te pui la zi printr-o muncă personală și, cum am spus, cu ajutorul asistenților.

S-a discutat mult despre relațiile de adversitate dintre Miron Constantinescu și Traian Herseni, adversitate ce avea ca temei trecutul politic al lui Traian Herseni, dar mai ales critica adusă de acesta în revista „Familia” de la Oradea privind modul de organizare a învățământului sociologic de la Universitatea din București. Profesorul Miron Constantinescu ne spunea că Traian Herseni putea să vină la Catedră, să-și expună obiecțiile „că doar ne cunoaștem foarte bine”.

S. C. Sigur că se cunoșteau. Traian Herseni a condus seminarul de sociologie în anii când Miron Constantinescu era student. Profesorul Traian Herseni mi-a povestit că la un seminar Miron

Constantinescu a declarat deschis că este marxist. Ce ai citit din Marx? – l-a întrebat Traian Herseni. Costatând că studentul Miron Constantinescu nu citise decât niște broșuri care circulau în ilegalitate, Traian Herseni i-a împrumutat câteva cărți ale lui Marx, în limba franceză.

Dar să-ți spun și eu impresia pe care am avut-o când am audiat prelegerile profesorului Miron Constantinescu. Am asistat la prelegerile profesorului Miron Constantinescu, în primul an când am venit la Catedră. Era impresionant, masiv. Cu voce de stentor vorbea despre lupta claselor, considera că este greșită expresia „lupta de clasă” – expresie folosită în documentele de partid. Îți mărturisesc, și îmi pare rău dacă te dezamăgesc, nu prea am înțeles din prelegerile audiate ce este sociologia marxistă. În ciuda faptului că accentua că sociologia este altceva decât materialismul dialectic și istoric, aveam impresia că profesorul Miron Constantinescu ține lecții de materialism dialectic și istoric. Probabil că a fost o limită de înțelegere a mea. M-am mai dumirit ce înseamnă să faci sociologie la cursurile profesorului Henri H. Stahl, pe care le-am urmărit și ca student în ultimul an la Secția de psihologie, și ca asistent universitar, înainte de a mi se încredința conducerea seminariilor de Metode și tehnici de cercetare sociologică.

I. F. Profesorului Stahl îi doareze foarte mult din formația mea intelectuală. Cu noi, studenții din prima promoție, a lucrat cel mai mult. Chiar spunea că vrea cu prima promoție de sociologi de după 1944 să-și încheie cariera didactică. A ținut și cursurile, și seminariile la „Metode și tehnici ale investigației sociologice” (anul I și II), „Sociologie urbană și rurală” (anul II) și „Demografie și sociologia populației” (anul III). H. H. Stahl valora cât zece profesori: avea o experiență științifică și didactică incomparabilă cu ceilalți profesori din Catedră. Avea formație nu numai sociologică excepțională, dar și istorică (este – după părerea mea – cel mai mare istoric social de la noi, prin studiul satelor devălmașe), economică, etnografică și juridică. Pe scurt, avea o formație enciclopedică. H. H. Stahl absolvise Facultea de Drept. Dăduse examene la Facultatea de Litere și filozofie pentru a-și susține doctoratul. În 1970-1972, la Laboratorul de sociologie am fost custodele bibliotecii lui Stahl. Am găsit conspectele făcute de H. H. Stahl la „Știința logici” a lui Hegel. La cursuri îmi exprima admirația față de filozofia lui Kant.

La seminar, chiar din anul I, aducea de acasă cărți în limbile română și franceză, pe care ni le dădea pentru a face referate. Eu am prezentat: Karl Kautski „Înmulțire în natură și în societate” și „Clopotiva – un sat din Țara Hațegului”, cercetare condusă de Ion Conea. Profesorul era mai atent decât colegii mei. A apreciat referatele, dar mi-a atras atenția asupra modului de a le prezenta:

să nu mai gesticulez. A venit lângă mine și, ținându-mi mâna lângă corp, mi-a spus: „Dacă gesticulezi, publicul urmărește mâinile, nu ideile”.

Examenele cu H. H. Stahl erau practic o formalitate. Fiind doar 25 de studenți, ne cunoștea foarte bine. Ne-a spus că examenul nu constă în verificarea capacității de memorare, ci în evidențierea modului de a gândi problemele sociale puse în discuție. N-a precizat că notele sunt deja puse: cine a fost apreciat la referate și la dezbaterile de la seminar cu nota 8 (opt) rar va primi o notă mai mare sau mai mică la examen.

Mă opresc aici despre învățătura primită de la H. H. Stahl, nu înainte însă de a aminti principiul didactic pe care l-a urmat, pe care din păcate mulți profesori nu îl conștientizează: „La curs, profesorul arată ce știe în legătură cu tema expunerii; la seminar, se formează modul de a gândi al studenților”. Rolul profesorilor este esențial.

S. C. Ce alți profesori au mai predat primei promoții de sociologi? Nu cred că este cazul să-i nominalizezi pe toți. Fă o selecție. Oprește-te la cei care au avut un „rol esențial”.

I. F. Am să spun câteva cuvinte despre puțin își mai amintesc, despre Ioan Matei. A fost titularul Cursului de sociologie a familiei. Modul de abordare a familiei era structural-funcționalist, respectiv familia era analizată ca sistem, cu funcții și disfuncții. Asistența socială a fost o altă componentă a cursului pe care l-a ținut. Era un om foarte blând, respectuos. A stat foarte puțin în Catedră, transferându-se, ca director adjunct, la Centrul de Sociologie. A avut mari probleme cu cei de la Comitetul municipal de partid ca să primească dreptul de a-și susține doctoratul. În ultimii ani de viață a avut grijă de el Paul H. Stahl, fiul lui Henri H. Stahl, vechiul lui prieten și coechipier în cercetările sociologice de teren. Se știa că Ioan Matei a participat, în calitate de ofițer, la războiul din Est, că la intervenția unui unchi, cu grad de general, a fost numit comandantul Gărzii Militare a Penitenciarului Văcărești și că în această calitate l-a ajutat pe Gheorghe Vlădescu-Răcoasa, condamnat la moarte de regimul Antonescu, să fie mutat la Văcărești, unde era mai în siguranță.

La un seminar Ioan Matei ne-a prezentat cu lux de amănunte vizita făcută de Dimitrie Gusti, în calitate de Președinte al Academiei Române, în fruntea unei delegații, la Moscova (1945). Spunea că lui Dimitrie Gusti i-a trezit un „interes special de mare” vizita la „cea mai mare mărăță centrală a marxismului din toată lumea, care este cuprinsă în două mari edificii ale Institutului Marx-Engels-Lenin și Muzeul etnografic din Leningrad, că vizita în Uniunea Sovietică a fost cel mai frumos dar ce i s-a făcut vieții sale. Am făcut parte, pentru puțin timp, din colectivul de cercetare condus de Ioan Matei. La biblioteca Institutului de Sociologie din cadrul Academiei

Române zace în praf și uitare un pachet cu texte, manuscrise ale lui Ioan Matei, aduse de fiul lui și de Paul Stahl, membru de onoare al Academiei Române.

S. C. Să îl lăsăm pe Dimitrie Gusti să-și doarmă somnul de veci. A însemnat prea mult pentru sociologia românească pentru a insista asupra unui detaliu, nu spun nesemnificativ, dar poate îngroșat puțin de Ioan Matei. Sunt convins că și tu te încline în memoria lui Dimitrie Gusti. Altfel nu-mi explic de ce ai insistat atâta să mergem la Cimitirul Belu să identificăm mormântul fondatorului sociologiei românești moderne, să aprindem o lumânare la cripta dată uitării de către sociologi.

S. C. Povestește-mi mai bine despre alți profesori pe care i-ai avut. Despre profesorul Constantin Nicuță ce amintiri ai?

I. F. Constantin (Costache) Nicuță, format la Universitatea din Iași, asistent al lui Petre Andrei, era un om deosebit de respectuos, lucru mai rar, el saluta sau răspundea când era salutat, scoțându-și cu un gest larg pălăria. A fost șeful Catedrei de Istoria sociologiei: un erudit, cursurile sale erau deosebit de atractive, pigmentate cu glume fine, subtile: făcea o știință „veselă”. Audierea cursului mi-a fost ușurată, pe de o parte, de urmărirea prelegerilor de istoria sociologiei universale, ținute de Stela Cernea (din păcate, s-a prăpădit prematur), foarte bine documentate și sistematizate și, pe de altă parte, citisem și conspectasem două cărți fundamentale ale lui Raymond Aron: *Deutsche Sociologie der Gegenwart* (1969) și *Les étapes de la pensée sociologique* (1967). Azi, un asemenea curs este bun de ținut la masterat. Întâmplător, prin anii '80, când eram cercetător și membru al catedrei, m-am întâlnit cu profesorul Nicuță și am avut o scurtă discuție. Între altele, i-am spus că prelegerile de sociologie ale lui Miron Constantinescu semănau cu cele de materialism istoric, profesorul Nicuță spunând că Miron Constantinescu procedează foarte bine, întemeind sociologia pe marxism și că în acest fel are temeiul de a-i susține autonomia și de a o apăra de dogmatici. Într-o ședință a Laboratorului, profesorul Nicuță ne-a relatat și despre întâlnirea sa la Paris cu filozoful și sociologul Raymond Aron, ne-a spus că acesta are o secretară frumoasă și că în cadrul discuției s-a situat pe pozițiile marxismului.

S. C. Cine se situa pe pozițiile marxismului, Raymond Aron sau secretara lui? Nu m-aș fi mirat să aud că secretara. Profesorul Constantin Nicuță (1906-1991) avea simțul umorului, era hâtru – un savant hâtru. Când profesorul Miron Constantinescu, într-o ședință de catedră, ne-a prezentat cartea „Introducere în sociologie. Note de curs”, abia ieșită de la tipar, i s-a adresat profesorului

Constantin Nicuță: „Ei, tovarășul Nicuță, vom trăi noi să vedem tipărit și cursul de Istoria sociologiei?”, acesta a răspuns detașat: „Depinde de dumneavoastră, tovarășe ministru”.

Profesorul Miron Constantinescu nu a apucat să vadă cursul tipărit al lui Nicuță. De fapt, nimeni nu l-a văzut, pentru simplul motiv că nu l-a scris. De altfel, profesorul Constantin Nicuță a și teoretizat: „Unii profesori scriu, dar nu citesc; alții citesc, dar nu scriu. Eu fac parte din a doua categorie”. La cine, oare, se referea?

Despre profesorii din celelalte catedre ale Facultății de Filozofie care au predat cursuri și au condus seminarii la voi, la prima promoție de sociologi ce îți mai amintești?

I. F. Îmi aduc aminte cu deosebită plăcere de profesorul Gheorghe Dolgu, de la Catedra de economie politică. La primul curs ne-a cerut să ne pregătim pentru examen după Manualul de economie politică capitalistă”, apărut la ASE, pentru că la prelegeri și la seminarii se vor discuta problemele actuale ale economiei mondiale. Profesorul Gheorghe Dolgu călătorea foarte mult în străinătate, fiind membru în diferite organisme economice internaționale. La prelegeri întârzia mai totdeauna, era foarte bine îmbrăcat, după ultima modă de la Paris. Le prezenta colegelor mele moda din Occident. De multe ori, în loc să facem seminariile în sala din Facultate, ne invita pe cei prezenți la o discuție la Cofetăria Tosca, de vizavi de facultate. Îndiscutabil, Gheorghe Dolgu a fost un profesor de mare clasă și un economist excepțional. După Decembrie '89, a fost ales Membru de onoare al Academiei Române.

S. C. După Decembrie '89, și alți profesori din Facultatea de Filozofie au fost aleși membri ai Academiei Române. Profesorul Henri H. Stahl a devenit, din membru corespondent, membru titular al Academiei. Au fost onorați cu titlul de academicieni Ion Banu, Alexandru Boboc, Mircea Flonta, Vasile Tonoiu, Gheorghe Vlăduțescu, Cătălin Zamfir. Amintesc acest lucru pentru a arăta că profesorii din anii studenției tale și ai activității mele în Universitatea din București au contribuit din plin la sporirea patrimoniului științific și filozofic al țării. Ca student, care dintre profesorii amintiți te-au impresionat cel mai mult?

I. F. De la Catedra de la istoria filozofiei, Gheorghe Vlăduțescu, pe atunci lector universitar, care ne-a predat în anul I Istoria filozofiei antice și în anul IV Istoria filozofiei românești, după Decembrie '89 a fost ales membru corespondent și apoi membru titular al Academiei. Între 2002 și 2006, a deținut funcția de vicepreședinte al acestui for cultural și științific român.

Țin minte că la primul seminar, în anul I, Gheorghe Vlăduțescu ne-a întrebat dacă am citit „Munci și zile” a lui Hesiod. Nici nu auzisem de Hesiod. Cu atât mai mult despre „Munci și Zile”. Așa se face că Gheorghe Vlăduțescu, un erudit, a rămas cu porecla „Hesiod”.

I. F. Amintiri frumoase am și despre profesorul Gheorghe Enescu. Pe parcursul a două semestre, ne-a predat logica: cursul de logică formală, combinat cu logica simbolică, și cursul de logica claselor. A fost un mare logician. Și la profesorul Enescu se prezentau referate despre cărțile pe care ne cerea să le citim. La un seminar am analizat comparativ, împreună cu colegul meu, Florian Ciotea, două cărți capitale: „Organon-ul” lui Aristotel și „Noul Organon” al lui Francis Bacon. A fost un exercițiu de gândire și cultură. În 1990, Gheorghe Enescu a fost dat afară din Facultatea de Filozofie, pe motiv că predă „logică sovietică”.

S. C. Da, Gheorghe Enescu și-a susținut teza de doctorat la Moscova, în 1962. Spre deosebire de alți tineri cu „origine sănătoasă” trimiși să-și facă doctoratul (candidatura) în URSS, care își luau teme cu caracter politic și care criticau la sânge știința „putredă” din România burghezo-moșierească, Gheorghe Enescu a ales logica. Tradiția marilor logicieni ruși, precum Andrei Andreevici Markov, se păstrase în perioada neagră stalinistă și, desigur, și după dispariția generalisimului. A fost îndrumat de profesori recunoscuți pe plan internațional, precum Andrei Nikolaevich *Kolmogorov* sau Piotr Sergeyevich Novikov. În vâltoarea evenimentelor din Decembrie 1989, niște studenți, chipurile revoluționari, nu i-au mai lăsat pe colegii lor să intre în sala în care era programat cursul de logică. Noua conducere „anticomunistă” (după Decembrie '89 la Facultatea de Filozofie fusese ales ca decan un profesor de la fosta Catedră de Materialism dialectic și istoric, care nu-și mai amintea de vemurile când era secretar de partid pe facultate), i-a interzis să mai predea logică studenților de la Secția de filozofie, repartizându-i ore de curs la sociologie. Eu cred că învinovățirea că predă „logica sovietică” a fost doar un pretext. A funcționat principiul „Scoală-te tu, să mă așez eu”. *À la révolution, comme à la révolution!* Cred că cei care au avut de suferit au fost în primul rând studenții de la Filozofie, care au pierdut privilegiul să audieze cursurile unui savant autentic.

Păstrez în biblioteca mea, lângă „Logica cercetării” a lui Karl R. Popper, cartea profesorului Gheorghe Enescu „*Introducere în logica matematică*”, pe care mi-a dat-o cu dedicație: „Lui Chelcea, cu deosebită simpatie. 12/X/1965”. Într-un subsol de pagină, profesorul Gheorghe Enescu menționează că am imaginat un procedeu original de normalizare a expresiilor.

Colegii mei s-au amuzat copios că am fost citat: mă îndemnau să cer drepturi de autor. Faptul că m-a citat este spre lauda profesorului, nu a mea: sunt așa-ziși profesori care folosesc munca și sferturile de idei ale studenților, trecând sub tăcere numele lor. Faptul că am fost citat, pe mine m-a încurajat să nu urmez drumuri bătătorite. Cred că în știință cine merge 100 de metri pe drumul croit de el ajunge mai departe decât cel care parcurge 100 de kilomeri pe o șosea intens circulată.

Am aflat de curând dintr-un articol comemorativ scris de profesorul Iancu Lucia de la Universitatea de Vest din Timișoara și publicat în „Revista de Filosofie” (2017, LXIV, 2, pp. 215-233) că Gheorghe Enescu (1932-1997) provenea dintr-o familie de țărani săraci din comuna Tâmba, satul Pavăț, din județul Mehedinți. Profesorul Gheorghe Enescu a scris cărți de pionierat, cărți fundamentale în domeniul logicii simbolice și filozofiei matematicii: „Introducere în logica matematică” (1965), „Logică și adevăr” (1967), „Logica simbolică” (1971), „Filozofie și logică” (1973), „Teoria sistemelor logice” (1976), „Fundamentele logice ale gândirii” (1980), „Dicționar de logică” (1985 reeditat în 2003), „Tratat de logică” (1997), „Paradoxuri, sofisme, aporii” (2003). Profesorul Gheorghe Enescu a lăsat nepublicat un jurnal de însemnări zilnice (50 de caiete). Într-unul din aceste caiete stă scris: „Cum aş putea să nu iubesc acest popor pentru care au luptat frații, părinții și strămoșii mei?!”. Zic și eu acum: Cum aş putea să uit un astfel de profesor?!

I. F. Ai dreptate: cine își uită profesorii nu-i om de ispravă! Gândindu-mă la cei mai mulți dintre profsorii care au predate în anii studenției mele, îmi exprim deplina mea recunoștință: am învățat de la ei ce este sociologia, cum se face o cercetare sociologică de teren în echipă sau de unul singur și ce înseamnă să fii profesor.

Practica de cercetarea sociologică a studenților

I. F. În buna tradiție a Școlii monografiei sociologice, după sesiunea de examene din vară, se organizau, timp de o lună, practicile de teren, în care studenții învățau, sub îndrumarea profesorilor, să lucreze pe teren. Existau două tipuri de investigații sociologice: cele cu caracter pedagogic, în care studenții din primii ani veneau în legătură cu terenul, învățau „să înoate”, și cercetarea științifică realizată de studenții din ani mari sau de doctoranzi. Cred că practica de acest gen a fost abandonată.

S. C. Să nu vorbim cu păcat. Studenții de la specializarea sociologie și antropologie din Facultatea de Sociologie și Asistență Socială (Universitatea din București) fac practică de cercetare la teren sub îndrumarea profesorilor. Este adevărat, în grupuri mai mici (10-12 studenți) și pe teme stabilite *ad hoc*, nu pe o temă comună, cum se făcea pe vremea studenției tale. Cu siguranță, și studenții la sociologie din alte centre universitare fac, într-o formă sau alta, practică de cercetare.

I. F. Cercetarea de teren avea o mare importanță pentru progresul cunoașterii unităților sociale, ca și experimentul pentru psihologie. Pregătirea cercetării se făcea în special la seminarii. Cursul și mai ales seminariile aveau și acest rost. Modul de abordare era multidisciplinar. În acest scop, se pregătea studierea unei așezări din punct de vedere economic, geografic, demografic, istoric, psihologic, al antropologiei culturale etc. Tema aleasă de conducerea catedrei, de către Miron Constantinescu, a fost „Procesul de urbanizare. Zona Slatina-Olt”. Rațiunea științifică a fost de a studia un oraș aflat în „zona mediană” a procesului de urbanizare, dar mai importantă – cred eu – era rațiunea politică: construirea Combinatului de Aluminiiu. Alegerea Slatinei pentru cercetarea sociologică era legată de numele lui Nicolae Ceaușescu, care indicase locul de amplasare a combinatului în apropierea satului său natal, Scornicești. Indiscutabil, orașul și zona cunoșteau un proces accelerat de industrializare și urbanizare. Cercetarea sociologică se justifică.

Nu am luat în considerare substratul politic. Noi ne vedeam de pregătirea noastră ca viitori sociologi. De la început, aflați pe Dealul „Cetățuia”, profesorul Stahl împreună cu un profesor din partea locului ne-au prezentat orașul, pornind de la monografia lui George Poboran (1868-1925) privind istoria orașului Slatina. Lângă orașul Slatina, profesorul Stahl ne-a făcut o demonstrație

despre modul în care se realizează un interviu. A întâlnit un moșneag pe ulița principală și între ei s-a înfiripat o discuție de parcă se cunoșteau din copilărie.

S. C. Într-un seminar, cred că prin 1972-1973, tu nu mai erai student, profesorul Henri H. Stahl a povestit că la cea de-a cincea campanie monografică la care au participat 89 de cercetători, cea din 1929, de la Drăguș (Județul Făgăraș), coechipierii au făcut un concurs: „Cine reușește cel mai repede să identifice o femeie bocitoare”. Nu era prea greu să înregistrezi o doină, dar îți trebuia pricepere și noroc să găsești o „femeie bocitoare” care să accepte să improvizeze pe o melodie lamentată versuri, strigăte de durere, vaete, deplângând moartea cuiva, pentru a fi înregistrată. De înregistrarea cu ajutorul fonografului a cântecelor, doinelor, bocetelor din localitatea cercetată se ocupa etnomuzicologul, compozitorul și sociologul Constantin Brăiloiu, considerat pe plan internațional întemeietorul etnomuzicologiei.

Ca mărturie, mi se pare interesant de reținut că, odată cu înregistrarea liniei melodice, un lingvist transcria fonetic textele cântecelor, silabă cu silabă sub notele muzicale, iar un fotograf fixa pe peliculă întreaga scenă a imprimării folclorului muzical. Au fost cazuri – relatează Constantin Brăiloiu – când interpretarea unui bocet s-a repetat de nouă ori. Se alcătuia și o amănunțită „fișe de informator”.

I. F. Constantin Brăiloiu, descendent al marelui ban Cornea Brăiloiu, din timpul lui Constantin Brâncoveanu, a fost și un maestru al convorbirilor sociologice: purta convorbiri absolut firești și cu sătenii, și în saloanele aristocrației.

S. C. Tehnica înregistrărilor pe cilindru de ceară al fonografului, ca și teoria folclorului muzical popular sunt prezentate de Constantin Brăiloiu în „Plan pentru cercetarea vieții muzicale”, studiu inclus în volumul coordonat de Dimitrie Gusti și Traian Herseni „Îndrumări pentru monografiile sociologice” (pp. 311-323. București. Universitate din București, 1940/2003), de publicarea căruia ne-am îngrijit amândoi. Aș vrea să ofer spre lectură tinerilor cercetători care se specializează în sociologie rurală un fragment dintr-o „fișe de informator”.

S. C. Ne-am luat cu vorba... În ce a constat prima ta practică de cercetare sociologică?

I. F. Am realizat în două sate mărginașe ale Slatinei de atunci, Pârliți și Clocociov, interviuri bazate pe chestionarul conceput de membrii Catedrei. Primul sat, Pârliți – ce nume edificator?! – era pe vremuri un sat de megieși (de țărani liberi), iar al doilea, Clocociov, era sat în proprietatea Mănăstirii Clocociov, zidită în secolul al XVII-lea. Ceea ce ne interesa pe noi era impactul

dezvoltării industriale asupra ocupațiilor; țăranii se angajau pe șantierul viitorului combinat, devenind succesiv țărani-muncitori și apoi muncitori-țărani.

Până la venirea mea la Facultate, nu am cunoscut satele și târgurile din vechiul Regat: mi-am petrecut vacanțele în sate din Transilvania și Banat. Prin anii 1967-1968, când am mers în practică, exista între satele din Ardeal și cele din Regat o discrepanță uriașă. Săliștea Sibiului – un sat din apropierea Sibiului, despre care istoricul și filologul Petre P. Panaitescu spunea că este „satul fetelor frumoase și al țăranilor cu biblioteci” – avea mai multe atribute urbane decât orașul Slatina de atunci.

S. C. Să trecem peste patriotismul local...

I. F. Încă din primele zile de practică am avut parte de o întâmplare, care m-a marcat definitiv. Intrând în gospodăria unui sătean, acesta mi-a spus că în mod normal trebuia să mă dea afară, motivându-mi că atunci când se afla la Stalingrad, în plin război, au venit niște tineri ca mine și au început să ne chestioneze dacă vrem pământ, ce suprafață, ce calitate... Noi am întors armele și le-am spus să plece repede că altfel îi împușcăm. Pe noi ne aștepta moartea și ei ne întrebau cât pământ vrem. Până la urmă, a acceptat să discute cu mine, spunând că o face fiindcă sunt foarte tânăr.

S. C. Aud pentru prima dată să se fi făcut astfel de anchete în preziua celei mai sângeroase bătălii din al Doilea Război Mondial (de la Stalingrad, azi Volgograd), unde Armata a 3-a Română și Armata a 4-a Română au fost spulberate în numai două zile (19 și 20 noiembrie 1942). Cred că interlocutorul tău, informator de bună credință, spunea ce auzise, nu ce trăise. Dar lecția servită de el a fost binevenită și este de actualitate și azi pentru cei care fac anchete și sondaje de opinie, punând în discuție teme care nu sunt probleme sociale la ordinea zilei.

I. F. Cuantofrenie la nivel înalt! Încă la jumătatea secolului trecut, sociologul american de origine rusă Pitirim A. Sorokin (1889-1968) a denunțat moda utilizării măsurătorilor în cercetarea sociologică.

S. C. În „Mode și puncte slabe în sociologia modernă și științele conexe” (*Fads and Foibles in Modern Sociology and Related Sciences*, 1956), Pitirim A. Sorokin a consacrat două capitole cuantofreniei: nu s-a revoltat împotriva măsurării *per se*, ci împotriva abuzului, a modei de transformare a realității sociale în cifre. Să ne ferim, așadar, să măsurăm ceva ce nu există; opinia publică nu apare ca un porumbel din jobenul scamatorului. Construirea opiniei publice este un proces complex, stadial, de durată, presupune informare, dezbateri publice, discuții în mass-media,

formarea atitudinilor și, după caz, schimbarea lor. Înainte de toate, ca să putem vorbi despre opinie publică trebuie să existe o problemă socială, care să fie percepută ca atare de către indivizi.

Să ne gândim la anunțul referendumul din 26 mai a.c., în care toți cetățenii sunt chemați să se pronunțe pe temele corupției și ordonanțelor de urgență. (La astă dată – 8 aprilie – încă nu s-au formulat întrebările). Nu cred că electoratul din România percepe că acestea sunt problemele sociale actuale. Și nu cred că populația, în ansamblul ei, are suficiente cunoștințe despre efectele ordonanțelor de urgență privind justiția. Îți mărturisesc: și eu, ca marea majoritate a cetățenilor, nu am decât o idee vagă despre legile justiției și despre insistența guvernării PSD pentru schimbarea lor. Partidele de opoziție declară că schimbarea legilor justiției (codul de procedură penală) este dorită pentru a scăpa de închisoare penalii; PSD-ul susține că schimbarea trebuie făcută pentru a se pune de acord anumite articole din Constituție – așa cum a cerut Curtea Constituțională – și pentru a nu se mai repeta abuzurile din justiție. Eu ce să cred?!

Dar, iar ne-am pierdut în actualitate... Ce lecții ai mai primit în practica de cercetare sociologică de la Slatina?

I. F. Tot în Slatina, într-o bună zi, m-am dus să beau o bere într-o cârciumă, căreia îi spuneau „restaurant”. La o masă, lângă mine, se afla un cetățean. Ca unul care știam că berea dezleagă limbile, l-am întrebat cu ce se ocupă. Mi-a răspuns că este cioban. Eu i-am spus că nu arată a cioban. Mi-a replicat: când două persoane se întâlnesc pentru prima oară se măsoară între ele și fiecare vrea să-și dovedească superioritatea, așa că el spune că este cioban ca să scape de această corvoadă. În realitate, era șeful unui service din Turcia, avea cetățenie turcă și venise acasă în concediu.

S. C. Și care este învățătura pe care ai tras-o?

I. F. Că atunci când sociologul abordează o persoană, trebuie, în primul rând, să se prezinte: să spună cine este, de ce se află în localitatea respectivă, ce treabă are de făcut și să trateze persoanele intervievate cu mult respect. Aveam 19 ani și eram student la sociologie în primul an! Dar să continui. În echipa de practică sociologică au mai făcut parte: Florian Ciotea, Nina Petre, Dinu Rachieru, Sorin M. Rădulescu și Corneliu Vadim Tutor. Stăteam la Internatul Școlii „Ionașcu”. După amiaza mai mergeam la plajă, pe malul Oltului. Într-o zi, trecând cu mașina oficială prin Slatina, Miron Constantinescu a văzut mulțimea de tineri la plajă. Când s-a întâlnit cu profesorii care ne îndrumau în practică, i-a întrebat dacă erau la plajă și studenții de la Sociologie. Răspunsul a fost un nu hotărât, studenții sunt pe teren! Unul dintre profesori s-a plâns că studenții vin la cămin

deseori foarte târziu. „Și noi, când eram tineri, pe teren, mai săream pârleazul” – a spus Miron Constantinescu.

S. C. Nu știu cum s-au petrecut lucrurile în prima practică de cercetare la care ai participat, dar când, din 1970, am ajuns să îndrum și eu practica unor grupe de studenți (la Beiuș, Câmpulung Muscel, Pitești, Iași), am fost avertizați toți de către profesorul Miron Constantinescu să avem foarte mare grijă de studenți (niciun student nu avea voie să părăsească localitatea unde eram cazați, fără a fi învoit de conducătorul practicii) și să păstrăm o „disciplină paramilitară”: scularea la ora 7, masa până la ora 8, de la ora 8 la ora 13 documentare și cercetare de teren, masa de prânz la ora 14, între 14 și 18 timp la dispoziția fiecăruia, la ora 18 ședința de bilanț a zilei, la ora 19 masa de seară, apoi timp liber până la ora 22, când se dădea stingerea. În mare, orarul stabilit era respectat. Și noi, și studenții ne mai abăteam de la „disciplina paramilitară”. Unii profesori îndrumători ai practicii – am aflat și eu de la studenți – au exagerat: verificau dacă la 22, 01 studenții și studentele erau în dormitoare. În ce mă privește, ca asistent universitar, am căutat să fiu mai aproape de studenți decât de profesori.

Le-am cerut studenților ca pe rând să scrie într-un caiet impresiile de peste zi. Profesorul Henri H. Stahl îmi spusese că în prima campanie, cea din 1925, de la Goicea Mare (Județul Țirgu Jiu), monografiștii scoteau la gestetner o foaie de ziar cu evenimentele zilei. Eu nu aveam posibilitatea să multiplic o foaie de ziar, dar le-am cerut și studenților ca, pe rând, să scrie într-un caiet impresiile de peste zi. Păstrez și azi acest caiet „jurnal de bord”. „Jurnalul de bord” era transmis spre completare de la un student la altul, care își semna sau nu însemnările. Eu am primit caietul în ultima zi de practică, după ce le-am comunicat notele acordate pentru activitatea lor: cele mai multe note de 10 (zece) și câteva note de 9 (nouă).

I. F. În practicile de cercetare sociologică, am cunoscut viața satelor, dar mai multă sociologie rurală am învățat în satele Pietroșani (județul Teleorman), Crivăț (județul Călărași) și Vidra (județul Ilfov), unde soția, Aurelia Filipescu, a fost profesoară de limba română. Aici, abordarea diferitelor probleme sociale ale locuitorilor se desfășura mult mai nestingherit, eram soțul unei profesoare și nu un cercetător venit de la București, în treacăt prin satul lor. Disimularea sătenilor funcționa mult mai puțin. Desigur, nici în aceste condiții nu discutam probleme politice.

Lecții de sociologie, lecții de viață

S. C. Știu că reînstituționalizarea sociologiei la Universitatea din București a fost un semnal pentru alte centre universitare că se pot înființa secții de sociologie. La Cluj, terenul era pregătit de activitatea unor intelectuali de excepție. Cercetarea de teren de la Slatina a stârnit interesul unor sociologi consacrați, ca și a unora dintre universitarii tineri care au îmbrățișat cu entuziasm „noua” știință.

I. F. În vara anului 1967, la Slatina, au venit trei personalități din Cluj: George Em. Marica, Ion Aluaș și Maria Demeter, care au vrut să vadă – presupun eu – modul în care se desfășoară o campania de cercetare sociologică marxistă. De departe cel care se impunea prin statura intelectuală era George Em. Marica. M-a impresionat când am auzit că se declară mândru că este „oltean”. Se născuse în comuna Horezu din județul Vâlcea.

I. F. *Studii de istoria și sociologia culturii române ardelenne* este o carte fundamentală a sociologiei românești. Din păcate, George Em. Marica nu a putut reveni la Catedra de filozofie a „Universității Babeș-Bolyai”, unde erau profesorii care s-au specializat în sociologie. Despre cercetările sociologice de la Slatina, George Em. Marica și Ion Aluaș au scris un articol elogios: „Ancheta sociologică de la Slatina” (*Tribuna*, 1967, XI, 35, p. 1).

S. C. Nu l-am întâlnit personal pe George Em. Marica, dar am conspectat două din lucrările lui: *Despre patrie. Studiu sociologic și Psihosociologia mahalalei*, pe care le-am recomandat spre lectură și doctoranzilor mei. Pe profesorul Ion Aluaș l-am cunoscut. Era prin anii 1972-1973. Am participat la un simpozion științific pe tema migrației de la sat la oraș. S-au prezentat comunicări mai mult sau mai puțin științifice. Una dintre comunicări mi s-a părut că se bazează pe o cercetare de teren care se abate serios de la metodologia sociologiei. În pauza de cafea, s-a întâmplat să mă așez la o masă lângă profesorul Ion Aluaș. Îi ascultasem comunicarea pe care o făcuse magistral. I-am spus că am admirat comunicarea domniei sale și că după pauză, la discuții, voi desfășura comunicarea celui care habar nu are ce înseamnă o anchetă sociologică. M-a îndemnat să nu fac asta: „În sală sunt și activiști de partid care de abia așteaptă să se ridice un sociolog și să arate netemeinicia concluziilor cercetărilor sociologice, inutilitatea sociologiei”. Mi-a mai spus că legăm artificial migrația tinerilor de la sat la oraș de factorii culturali, orașul oferind mai multe posibilități de satisfacere a nevoilor culturale (teatru, film, expoziții, biblioteci, librării). Adevărul

este – mi-a spus profesorul Ion Aluș – că tinerii fug la oraș ca să scape de munca grea a câmpului. „Nu știi ce înseamnă să sapi o zi întreagă pe arșiță. De fiecare dată când dai cu sapa în pământul uscat, simți cum îți zvâcnește creierul”. Profesorul știa! Am renunțat să mă mai înscriu la cuvânt...

I. F. Colegul meu, Andrei Negru, spre lauda lui, a încercat să repună în drepturi lucrările lui George Em. Marica. A scris studii despre relația dintre sociologia clujeană și Școala monografiei sociologice de la București, arătând respectul lui George Em. Marica față de inițiativa lui Dimitrie Gusti de monografiere a satelor, dar și rezervele acestuia față de teoria și practica utilizării unui plan tip de cercetare a satelor. Andrei Negru s-a îngrijit de republicarea lucrărilor lui George Em. Marica („Satul ca structură psihică și socială. Curs de sociologie rurală”, 2004; „Sociologia comunităților sociale”, 2005). Cu toate acestea, lucrările sociologului și filozofului George Em. Marica par a fi date uitării de către sociologii bucureșteni. Opera lui Ion Aluș are aceeași soartă?

S. C. Profesorul Ion Aluș a fost stimat și iubit de colaboratorii săi, care i-au închinat o emoționantă carte comemorativă: „Un intelectual-sociolog transilvănean cu viziune europeană. Profesorul Ion Aluș. 1927-1994. Memoriile unui intelectual scrise de prietenii lui” (Florești-Cluj, Editura Limes, 2012, 300 p.).

I. F. Ion Aluș și Ion Drăgan au publicat o masivă antologie de sociologie franceză: „Sociologia franceză contemporană. Teorie – Metodologie – Tehnici – Ramuri” (București, Editura Politică, 1971, 858 p.). Pentru sociologia de la București, pentru sociologia din România, în general, această antologie a însemnat deschiderea unui orizont larg. Ni se pune la dispoziție o selecție de texte din autori despre care unii dintre noi doar auzisem: Georges Gurvitch, Armand Cuvillier, Jean Stoetzel ș.a.

S. C. Selecția textelor fusese încheiată în anul 1968, dar prefața este scrisă – se vede treaba – în 1971 și poartă amprenta climatului „Tezelor din iulie” ale lui Nicolae Ceaușescu, care au marcat „minirevoluția culturală”. Așa îmi explic de ce autorii antologiei s-au simțit obligați să se acopere tocmai cu un citat din Nicolae Ceaușescu: „Noi nu putem să apărăm sau să promovăm ideologia noastră izolându-ne de mișcarea internațională a ideilor. Noi putem face ca marxism-leninismul să capete influență tocmai confruntându-l cu concepțiile idealiste sau de altă natură” („Prefață”, 1971, p. IX). Cred că de această dată scopul (punerea în contact cu sociologia franceză) scuză mijloacele (reverența față de Nicolae Ceaușescu). Mulți, dacă nu toți sociologii care au publicat în „epoca de aur” au pus la începutul studiilor sau cărților lor câte un citat din Ceaușescu și apoi au dezvoltat temele care îi preocupau. Am făcut și eu un astfel de compromis.

După „Tezele din iulie” (1971) ale lui Nicolae Ceaușescu, deschiderea spre „mișcarea internațională a ideilor” s-a îngustat continuu. „Sociologia franceză contemporană” a rămas singura antologie sociologică până în prezent. M-aș bucura să aflu că se pregătesc antologii din sociologiile americană, germană, rusă, braziliană sau sud-asiatică. Nu cunoaștem mai nimic despre sociologiile din țările care se confruntă cu probleme sociale asemănătoare cu cele de la noi. Problematika sociologiei braziliene este, de exemplu, mai apropiată de problematica sociologiei românești decât, să spunem, de problematica sociologiei germane. Au dovedit-o de curând cele două numere ale revistei ieșene „Psihologia socială” (2018, vol. 42, nr.1 și 2), realizate în colaborare cu sociologi și psihosociologi brazilieni.

Și să-ți mai spun ceva în legătură cu antologia „Sociologia franceză contemporană”. Proaspăt venit în Catedra de sociologie, am fost pus, alături de alte „tinere speranțe ale sociologiei românești”, să corectez de literă paginile cărții. La început, mi s-a părut că este o corvoadă, apoi cartea m-a prins: am fost printre primii care au citit antologia cu creionul în mână.

I. F. Eu nu am avut șansa ta... Eram prea nou în Laboratorul de sociologie. De colaționarea textelor s-a ocupat colega mea, Adina-Gabriela Apostol, absolventă de filozofie, excelentă cunoscătoare a limbii franceze, cea care a tradus „*La Mécanique sociale*” a lui Spiru Haret (București, Editura Științifică, 1969).

S. C. Dacă tot ai amintit de Adina-Gabriela Apostol și despre meritul ei de a fi repus în circulație o lucrare fundamentală a lui Spiru Haret, nu pot să nu adaug faptul că îi datorăm profesorului Constantin Schifirneț îngrijirea retipăririi operelor lui Spiru Haret (12 volume) la Editura Comunicare.ro. Ultimul volum a apărut în anul 2010. Laboratorul de sociologie al Universității București, unde în 1970 ai primit repartizare guvernamentală, avea sarcina de a traduce, de a pregăti pentru tipar cărți de sociologie?

I. F. Despre activitatea Laboratorului de sociologie îți propun să vorbim mai detaliat altădată. Am multe lucruri de povestit. Acum aș vrea să mai spun câteva întâmplări de la Slatina. Într-o seară, în vara anului 1967, profesorul Stahl m-a întrebat dacă pot să mă scol foarte de dimineată pentru a merge la târg și la intrarea în târg să-i întreb pe țărani de unde vin și cu ce marfă.

S. C. Cred că și această „întâmplare” poate servi ca lecție: nu întrebi la domiciliu ce s-a petrecut, ci la fața locului când se petrec lucrurile; observi direct activitățile, ești prezent, participi, nu notezi declarațiile unora și ale altora la intervale care pot afecta memoria chiar și a celor mai sinceri informatori.

I. F. Practicam observația participativă, fără să ne fi planificat asta. De multe ori, după amiaza mergeam la „Frații albanezi” la „gura” pieței din Slatina, pentru a discuta între noi, dar și pentru a afla ce discută ceilalți, cum se comportă „muncitorii-țărani”, cei veniți din mediul rural să muncească la Combinatul de Aluminii. Nu am uitat ce bragă bună era la „Frații albanezi”. Unde mai pui că acolo fumam din narghilea. Erau mici întreprinzători în plin socialism. Ne fascina atmosfera orientală de acolo. „Frații albanezi” se bucurau de un statut special: aveau două cofetării proprii.

S. C. Constat că practicile de cercetare sociologică la care ai participat v-au „oferit oportunitatea de a socializa” – spun așa, ca să fiu și eu în pas cu moda.

I. F. Practicile ne-au permis să ne cunoaștem între noi, să formăm o comunitate. Din anul al treilea, o parte dintre studenți, printre care mă număram și eu, a rămas la Slatina, iar ceilalți au mers la Brașov, unde se studia, comparativ, tot procesul de urbanizare, orașul și zona sa, acestea fiind considerate ca aflându-se într-o fază „avansată” de dezvoltare. Aceeași temă de cercetare a fost abordată la Vaslui de Mihai Merfea și colectivul său de la Institutul Pedagogic din Bacău, orașul și zona Vaslui fiind considerate a fi într-o fază „incipientă” a procesului de urbanizare. La investigațiile sociologice din zona Slatina-Olt au participat, în intervalul 1967-1969, mai mult de 80 de studenți.

S. C. Știu că în București, pe întreaga durată a studenției, ai locuit la căminul studențesc.

I. F. Căminul studențesc reprezintă un loc aparte din viața mea. În anul I, II și IV am stat la Complexul studențesc „Grozăvești”: câte doi în cameră, foarte curat. Femeia de serviciu făcea curățenie în fiecare zi. Masa o luam la una din cantinele complexului. Mâncarea era foarte bună, iar cei care n-aveau cartelă de masă puteau să ia gratuit câte o ciorbă. Pâinea era la discreție. La cămin aveam și o curățătorie pentru haine, iar lenjeria de pat se schimba săptămânal.

S. C. Chiar totul era foarte-foarte?! Nu te contrazic. În fond, sunt mărturiisrile tale. Eu nu am locuit decât un an la Căminul studențesc „Iustin Georgescu” al Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Dormeam vreo 20 de studenți într-o sală. Făceam singuri curat. Cantina funcționa în curtea căminului. Nu-mi amintesc ce gust avea mâncarea. Personal, am împărțit cartela cu un coleg: o zi mergea el la masă, o zi eu. În zilele în care ne venea rândul să „postim”, pândeam ora de închidere a cantinei și, dacă mai rămânea vreo ciorbă, doamnele de la bucătărie – da, da, erau doamne! – ne făceau fericți. Toamna, aveam desert gratuit: strugurii de la Bucium, din dealurile ce înconjurau capitala Moldovei. Foarte gustoși! Îmi aduc aminte că odată am fost fugăriți de un paznic

neinspirat: „Hoților, pungașilor, studenților!” – striga după noi. Dar mărturisesc și eu că nu am făcut foamea ca student, că a fost bine. Și încă ceva, eu am început studenția în 1962, tu în 1967. În cinci ani, lucrurile s-au mai schimbat.

I.F. Am avut și eu parte de condiții de cazare mult mai proaste. În anul al III-lea, studenții de la Filozofie au fost mutați la Căminul „Panduri”: stăteam câte 10-15 studenți într-un dormitor, era o adevărată babilonie, o dezordine aproape totală. Aici am aflat despre mișcarea de stradă a studenților din decembrie 1968, la care au luat parte și cei din corul Universității din București, care repetau colinde de Crăciun. A fost o mișcare de protest studențesc împotriva regimului. Unii din participanți au fost arestați, dar, dintre cei pe care îi cunoșteam, a doua zi au fost eliberați. Una din măsurile luate de conducerea de partid a fost introducerea vacanței studențești de Crăciun, așa se explică și participarea mai redusă a studenților la Evenimentele din 1989.

Legat de anul 1968, vreau să povestesc și despre o altă întâmplare. Eram singur în dormitorul de la Căminul „Panduri”, o fostă cazarmă. În cameră au intrat colegii mei Dorel Abraham, Florin Ciotea și Corneliu Vadim Tudor. Între Dorel și Vadim a avut loc o altercație. Rezultatul a fost că toți cei prezenți, cu excepția lui Corneliu Vadim Tudor, am fost puși în discuția adunării de partid. Unii profesori, printre care și A.V. (după 1989, devenind un fervent anticomunist), au făcut o legătură între altercația la care am fost martor și revolta studențească. Dacă eram dați afară din partid, eram dați afară și din facultate, cariera noastră se încheia. Se pare că tot Miron Constantinescu a intervenit pentru a stopa această înscenare.

S. C. Mi se pare semnificativ faptul că V. C. Tudor nu a fost admonestat. Dacă erați excluși din PCR, acum puteați pretinde că ați luptat împotriva comunismului!

I. F. În anul 1968, generalul Charles de Gaulle, președintele Franței, se afla în vizită oficială în România. Unul dintre momentele importante ale vizitei a fost acordarea titlului de *Doctor Honoris Causa* de către conducerea Universității din București. Eu nu mă aflu în aula Universității, ci în afara clădirii, pe trotuarul de peste drum de sediul Rectoratului. Am avut surpriza să-l văd pe General în mașină, escortat. Ieșind dintr-o clădire, unde se ascunsese, o femeie a alergat spre coloana oficială să-i dea o scrisoare. Charles de Gaulle a rămas impasibil, cu privirea înainte, iar securiștii au arestat-o. Sunt în viața omului întâmplări miraculoase, de necrezut. Un student român să fie în apropierea unui mare om de stat. Izbucnirea revoltei studențești de la Paris, avându-i în frunte pe studenții de la sociologie, l-a determinat pe General să părăsească România rapid. Apoi și-a dat demisia.

Demonstrațiile studențești din Franța au avut ecou și în România. De exemplu, s-a redus numărul de ore și de examene. În acest context, a fost creat Ministerul Tineretului, condus de Ion Iliescu, și a luat ființă Centrul de Cercetări pentru Problemele Tineretului de pe lângă C.C. al UTC, care l-a avut director pe sociologul Ovidiu Bădina, fost colaborator al lui Iliescu la Secția de propagandă a CC al PCR. Ovidiu Bădina a fost și consilierul lui Ion Iliescu. Scopul principal al Centrului era de a cunoaște, pe baza cercetărilor de teren, problemele sociale ale tinerilor, pentru a se preveni eventuale conflicte sociale în care aceștia puteau deveni actori.

Dincolo de aceste considerații, mai ales în timpul cât a fost director Ovidiu Bădina, CCPT a realizat cercetări sociologice valoroase. Ovidiu Bădina a cooptat în activitatea Centrului câteva personalități ale Școlii monografice, precum Octavian Neamțu, Paul Sterian, Gheorghe Filip. După anul 1989, când m-am întâlnit cu Ovidiu Bădina, l-am întrebat de ce nu ocupă vreo demnitate, din moment ce fusese consilierul și colaboratorul lui Ion Iliescu. Mi-a răspuns: „Pentru că am avut gura prea mare”. Ovidiu Bădina și-a continuat activitatea sociologică la Chișinău, înființând prima catedră de sociologie la Academia de Studii Economice de la Chișinău.

S.C. Am vizitat împreună, la invitația profesorului Vasile Șoimaru, ASE-ul din Chișinău și am constata cât de mult îl prețuiesc cei de acolo pe profesorul Ovidiu Bădina. Cu care dintre amintirile tale vrei să punem punct discuției noastre?

I. F. Cu amintirea sâmbetelor studenției mele. În fiecare sâmbătă se organizau activități la Căminul studențesc „303”, în curtea fostului grajd regal, unde se află acum Academia de Educație Fizică și Sport. La „303”, dansam pe muzica formației „Romantic”. Și alte facultăți aveau propriile orchestre, care interpretau mai ales muzică pop. Activități culturale se desfășurau și la Casa de cultură a studenților „Grigore Preoteasa”, dar și la Clubul Asociației Studenților din Universitatea din București (actualul sediu al Facultății de Sociologie și Asistență Socială). Câteodată, zâmbesc când, intrând în sediul facultății, la bătrânețe, îmi amintesc că în tinerețe dansam aici cu colegele mele. Și clădirile au propriul lor destin.

Laboratorul de sociologie al Universității din București

În anul 1970, eu și Maria Voinea am fost repartizați la Laborator; comisia de repartiții l-a avut ca președinte pe H. H. Stahl. Tot cu noi, în 1970, a venit la această unitate de cercetare, Ion Mihail Popescu, licențiat în drept și în filosofie, fost deținut politic. El ne povestea, câte odată, despre patimile lui din detenție, despre torturile suferite. Un rol important în finalizarea studiilor și angajarea lui la laborator l-au avut: Tudor Bugnariu, Gheorghe Cazan și Alexandru Cazangiu. Era un specialist de seamă în sociologia religiilor și istoria filosofiei românești.

Aici, la etajul I al clădirii se aflau două biblioteci, una a Laboratorului și alta în biroul prof. Stahl. În prima bibliotecă erau cărți de filosofie, de exemplu, cursul de metafizică ale lui Nae Ionescu, cărțile lui Mircea Eliade, ale lui Gusti, Rădulescu-Motru, volumele celor mai importanți sociologi străini, precum Max Weber, Emil Durkheim, Talcott Parsons, Alvin Gouldner, *The Coming Crisis of Western Sociology* (1970), Rene König (coord.), *Hanbuch der Empirischen Sozialforschung*, 3 vol. 1967-1973, dar și cărți ale lui Leon Troțki precum: *La Révolution défigurée* (1929) și *Histoire de la révolution russe* (1930). Aveam la dispoziție și „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială, și „Sociologie Românească”. În permanență veneau cărți noi reviste de sociologie din afară, precum: „Revue internationale de sociologie” „Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, der Zeitschrift für Soziologie und der Sozialen Welt”, „British Journal of Sociology” ș.a. La acestea se adăugau volume de antropologie socială, psihosociologie, geografie umană.

A doua bibliotecă valoroasă era cea din biroul profesorului Stahl și care ne era pusă la dispoziție. Mi-aduc aminte de o carte a lui Traian Herseni, cu dedicația : „Lui Ricu Stahl pentru că este H. H. Stahl” sau un volum din „Trilogia culturii” a lui Lucian Blaga, cu dedicația: „lui Lucian Blaga pentru Mircea Vulcănescu”. Mi-aduc aminte ce supărat a fost prof. Stahl când colegul nostru Ion Mihail Popescu a zărit un volum de-al lui A. C. Cuza, pus în ultimul raft, și l-a împrumutat. Aici am găsit și cursurile de sociologie litografiate ale lui Dimitrie Gusti. Am putut astfel să compar cursurile acestuia cu cele ale Petre Andrei și să văd asemănările. Ambele evidențiau o concepție integralistă. Dacă ai studenți motivați dominant intrinsec și profesori capabili să-i învețe să gândească, o parte din mult clamata criză a învățământului este rezolvată. Cum spunea Max Weber profesorul se aseamănă cu o „precepeață”, și el și ea trebuie să vândă „marfă proaspătă” În cazul profesorului este vorba de cunoștințe „proaspete” pe care să le

transmită studenților. Sigur, pentru etapa licenței „contabilitatea socială” este necesară pentru formarea funcționarului, dar pentru a forma un sociolog profesionist este nevoie și de însușirea unei culturi sociologice mai profunde. Deci, nu aveam restricții la lectură, nu eram cenzurați.

Ne aflam sub aripa ocrotitoare a lui Miron Constantinescu. Laboratorul era un „stat” în „stat”. Formarea și dezvoltarea noastră se baza pe trei piloni: sociologia românească interbelică, mai ales Școala monografiei sociologice de la București, sociologia occidentală și cercetarea pe teren. Asemănător filosofiei, sociologia este și istoria sociologiei. Cunoașterea istoriei acestei discipline științifice ne permite să surprindem atât continuitățile cât și discontinuitățile, în funcție de contextul social-istoric. Să realizăm comparații, să vedem problemele abordate în dinamica lor și contextul lor social.

Pentru a discuta cu profesorul Stahl trebuia să te duci la el cu o problemă de studiu și cu o bibliografie minimală. Pentru Stahl, sociologul trebuie să se specializeze, asemenea medicului. Eram în bibliotecă cu profesorul, când a venit la el Sergiu Verona, care i-a spus că ar vrea să se înscrie la dânsul la doctorat, cu o temă de sociologia păcii și a războiului. Profesorul i-a precizat că el este specialist numai în sociologia satului și istorie socială, și ca atare ar trebui să se ducă la Ovidiu Trăsnea, care conducea doctorate în politologie. Tot Stahl ne spunea că problema care l-a preocupat tot timpul a fost cea a „satelor devălmașe”. El ne zicea că putem să-l deranjăm și la miezul nopții pentru a discuta despre satele devălmașe și o face cu multă plăcere și pasiune. Tot în legătură cu contribuțiile la satele devălmașe arhaice, profesorul ne spunea că există o piață mondială a „mărfurilor” științifice și că el a urmărit să pătrundă pe această piață cu o „marfă” care să aibă căutare. Indiscutabil cu cărți, precum, *Les Anciennes Communautés Villageoises Roumaines. Asservissement et Pénétration Capitaliste*, Paris, édition de l’aube, 2005 sau *Traditional Romanian Village Communities: The Transition from the Communal to the Capitalist Mode of Production in the Danube Region*, Cambridge University Press, 2008 sunt recunoscute și citate în literatura internațională, deci cerute și acum de piața științifică internațională, sunt „mărfuri” vandabile.

Și acum după atâta timp îmi răsună în urechi cele două porunci: „nu plagiați” și „nu vă împrăștiați”. Sociologul nu trebuie să fie bun la toate, el trebuie să se concentreze pe o problemă socială importantă, pe care să o abordeze multidisciplinar. El trebuie să aibă cunoștințe de geografie umană, ca să poată coopera cu geograful pe teren, cunoștințe economice ca să se înțeleagă economistul, de cunoștințe antropologice ca să coopereze cu antropologul ș.a.m.d. Deci

schema gustistă a cadrelor și manifestărilor operează nu numai în cercetarea pe teren, ci și în procesul de învățare.

În Laborator, personalul tehnic avea obligația de a sta opt ore la serviciu, cercetătorii nu. Aproape zilnic veneam la biblioteca de aici pentru a ne alege cărțile de citit. Noi aveam obligația să ne documentăm, să citim în funcție de specializările alese. Dan Banciu în sociologia rurală și cea juridică, Maria Voinea în sociologia familiei, iar subsemnatul în sociologie rurală și urbană. În fiecare săptămână, după amiaza, participam la dezbaterile laboratorului. Problemele sociale erau abordate multidisciplinar, iar comunicările erau publicate în revista de referate și recenzii a Laboratorului, iar cele mai reușite în revista „Viitorul social”.

Ședințele erau conduse de Miron Constantinescu și Ioan Drăgan. Dacă cercetarea membrilor Catedrei de Sociologie era inclusă în Cadrul Laboratorului, noi, cercetătorii participam la ședințele catedrei, țineam seminarii și îndrumam practica sociologică a studenților pe teren.

Îmi aduc bine aminte că am participat, imediat după repartizare, la ședința secției sindicale a catedrei, care-l avea ca șef pe H. H. Stahl. Ședința a durat câteva minute. Profesorul a spus la punctul unu că nu s-a făcut nimic, iar la punctul doi a precizat că nu mai dorește să fie șef. O altă ședință de catedră desfășurată într-un cadru mai restrâns, la sfârșitul anului universitar 1972/1973, a fost cea la care a participat Miron Constantinescu, pe atunci președintele Academiei de Științe Sociale și politice și care, în această calitate avea în subordine Centrul de Sociologie, Ștefan Georgescu, decanul Facultății de Filosofie și Aculin Cazacu, secretar PCR pe facultate. Acesta din urmă s-a opus opririi lui Nicolaie Gheorghe ca asistent la catedră, deși era șef de promoție, motivând că acesta, în timp ce era elev la Școala de ofițeri, a împușcat din greșeală un coleg și că nu știu ce mai făcuse tatăl său și că este de preferat ca această funcție să fie ocupată de cel de-al doilea absolvent, care are dosarul curat. Atunci, Miron Constantinescu a intervenit și a spus că îl va angaja pe Nicolaie Gheorghe la Centrul de Sociologie. Amândoi au fost sociologi de valoare, dar nedreptatea a fost făcută.

Așa cum spuneam, Laboratorul organiza săptămânal dezbateri științifice, cu caracter multidisciplinar. Ele au avut loc la „Zalomit”, în casa celebrului jurist, profesor de drept și om politic din perioada interbelică, Istrate Micescu, casă în care pe atunci funcționa Biblioteca Pedagogică și în sala de conferințe a viitorului Muzeu de Istorie Națională al României. Aici intram pe baza unui liste aprobate de sistemul de pază al imobilului.

Dintre cei care au ținut expuneri și au participat la dezbateri, îi amintesc pe: H.H. Stahl, Mircea Manolescu, Virgil Bărbat, Vladimir Krasnasevski, Leon Țopa, Ion Drăgan, Natalia Damian, Dumitru , Nicolae S, Andrei Stănoiu, Valeriu Bulgaru, Mircea Bulgaru, Stănculescu, Petre, Octavian Berlogea, Ioan I. Matei, Constantin Ionescu, Ion Mărginean, Ștefan Costea, Ovidiu Bădina, Constantin Schifirneț, Dorel Abraham, Septimiu Chelcea, Vladimir Trebici și alții.

Distrugerea Caietelor Laboratorului și a altor cărți apărute înainte de '89, face dificilă reconstituirea activității științifice a Laboratorului. Totuși pe baza articolelor publicate și a memoriei voi reconstitui câteva titluri: Mircea Manolescu, membru al Școlii monografice, „O metodă logico-matematică pentru diagnoza sociologică” (1970); „După cinci ani de cercetare sociologică prospectivă” (1970). De reținut că ilustrul profesor de sociologie juridică și avocat celebru, în ultima parte a vieții se ocupa și de logica simbolică. Era și un mare avocat. Profesorul Stahl ne spunea că Mircea Manolescu avea o gură mult mai „spurcată” decât a lui Istrate Micescu. Stătea în apropierea casei lui Gheorghe Vlădescu-Răcoasa și a fiului acestuia, Iustin Vlădescu-Răcoasa, de profesie arhitect. Stahl a avut cu bună colaborare cu acesta în cercetări de teren, precum cele de la Bragadiru-Ilfov. Ovidiu Bădina, „Sociologia educației. „Obiect și problematică”, expunerea a fost făcută prin '72, când s-a extins predarea sociologiei educației în toate facultățile universității. Acest proiect a eșuat și din cauza lipsei profesorilor specializați în această ramură a sociologiei; Vaida Dragoș, profesor de matematică și informatică, „Informatica și științele sociale” (1972); H. H. Stahl, „Teoria și practica cercetării zonale” (1974). Tot în legătură cu acest subiect, Alexandru Bărbat a prezentat comunicarea: „Conceptul sociologic de zonă” (1971); Nicolae S. Dumitru: „Cercetarea complexă a zonei montane Vrancea – realități, perspective și optimizarea proceselor sociale (simpozion, Focșani, 13-14 martie 1972. Teze ale raportului grupului sociologic” (1972). În anul 1973, un colectiv de cercetători de la catedră și Laborator format din Septimiu Chelcea, Virgil Constantinescu, Iancu Filipescu și Andrei Stănoiu și-au prezentat, într-o ședință rezultatele cercetărilor din zona Pitești-Argeș ș.a.

Noi, sociologii mai tineri puteam să intervenim la dezbateri pe baza comunicărilor prezentate în ședințele săptămânale, fără nici o opreliște, chiar eram încurajați. La ședințele săptămânale mai veneau Leon Țopa și Vladimir Krasnasevski, pe atunci cercetători la Institutul de Pedagogie.

În legătură cu Krasnasevski, merită să relatez următoarea întâmplare: În 1974 se pregăteau cărțile ce urmau să fie traduse în limba franceză și engleză, pentru Congresul Mondial de Sociologie de la Toronto (1974), printre ele figura și „Orientări sociologice românești contemporane”, volum realizat de Ovidiu Bădina, Miron Constantinescu și Ernő Gáll (1974). La indexul autorilor lipsea data morții unor autori comuniști și modul care aceștia au sfârșit precum Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Elena Filipovici, Cristian Racovski. I-am dat telefon și l-am întrebat care a fost soarta acestora. Răspunsul acestuia a fost sec: împușcați, împușcați, împușcați în Uniunea Sovietică, din ordinul lui Stalin!

Un mare noroc a fost prezența în cadrul Laboratorului a lui H. H. Stahl, care avea un birou învecinat cu al nostru. Cel mai adesea acesta venea la birou dis-de-dimineață pentru a-și dactilografia studiile. După această activitate stătea de vorbă cu noi, se interesa de preocupările noastre. Ca să stai de vorbă cu profesorul, noi știam că trebuie să ne formulăm problemele noastre de studiu, că sociologul, ca și medicul, trebuia să se specializeze într-un anumit domeniu. Un alt sfat dat de profesor a fost acela că la primul seminar sau curs trebuie să-i atenționăm pe studenți că nu le știm pe toate, că dacă nu putem să răspundem la o întrebare, ne vom documenta la bibliotecă și la următorul seminar sau curs le vom da răspunsul cuvenit.

Într-o zi, profesorul ne-a întrebat dacă vrem să ne înscriem la doctorat, el primise dreptul de a conduce doctoratul. Ne-a dat bibliografia necesară examenului. Și nu mică ne-a fost mirarea când ne-am prezentat în fața comisiei din care făcea parte profesorul, la care se adăuga Costache Nicuță și Ion Drăgan. Spre surprinderea noastră, H. H. Stahl le-a spus celorlalți membri ai comisiei, că el singur decide cine să-i fie doctoranzi, că nu poate lucra cu oameni pe care nu-i cunoaște. Dintre cei care au fost admiși la doctorat, îi amintesc pe colegii mei, Dorel Abraham, Dan Banciu, Maria Voinea, Ion Mihăilescu ș.a.

La prima întâlnire, profesorul ne-a spus că trebuie să uităm totul, să o luăm de la capăt, să începem, cu ajutorul acestuia să gândim sociologic. În acest scop, ne-a pus la dispoziție cărțile reprezentative din domeniul geografiei, demografiei, psihologiei, istoriei sociale, antropologiei culturale etc., după schema de gândire a lui Dimitrie Gusti. Un capitol important l-a reprezentat studiarea istoriei românești și universale. Împreună cu Dan Banciu, am tradus și conspectat cartea sociologului american de origine rusă, Pitirim Sorokin: „*Contemporary Sociological Theories*” (1956); am conspectat cărțile lui Alex. Inkeles (1920-1910), *What Is Sociology?: An*

Introduction to the Discipline and Profession (1964); Talcott Parsons, *The Structure of Social Action*, (1968) ș. a.

H. H. Stahl nu numai că-și cunoștea foarte bine doctoranzii, dar le urmărea îndeaproape și modul în care aceștia își redactau lucrarea, punând în discuție fiecare capitol în fața profesorilor și a doctoranzilor cu care lucra. Pregătirea pentru doctorat a fost pentru mine o a doua facultate. Am fost formați ca sociologi care puteau să realizeze cercetări singuri sau în echipe multidisciplinare și la curent cu tot ce se publică semnificativ în literatura de specialitate națională și internațională. Nu agream ideea că sociologul era bun la toate, se pricepe la toate și nici că sociologia este deasupra celorlalte științe sociale. Pe un confrate l-am întrebat: Ce profil de pregătire vor avea studenții la sociologie, pe care-i pregătea? El mi-a răspuns că ei trebuie să fie „buni la toate”. Asistăm la trecerea de la un învățământ „elitist” la unul de „masă”. Sociologul a ajuns dependent de piața forței de muncă.

Dintre proiectele de cercetare realizate de membrii Laboratorului și ai catedrei, mai amintesc: *Metode și tehnici ale sociologiei* (1970), *Factorii sociali ai zonării producției agricole* (1974). Eu am realizat cercetările de teren împreună cu studenți de la sociologie în satele Dângeni și Coțușca din județul Botoșani. A fost o cercetare de mare amploare la care au participat toți studenții de la secția de sociologie. *Procesul de urbanizare din România* (1970); *Efectele sociale ale industrializării în satele situate în apropierea unei platforme industriale* (1974) ș.a. Reluarea cercetărilor sociologice realizate de catedră și laborator da stârnit interesul multor sociologie de prestigiu din străinătate. A contat și faptul că Miron Constantinescu era sociologul cu cele mai înalte funcții în stat.

Dintre primii sociologi care au vizitat Laboratorul a fost Jean Szczepanski, a cărui carte *Noțiuni elementare de sociologie* (trad. în l. română în 1972) a jucat un rol important în formarea noastră profesională. Reuben Hill, președintele Asociației internaționale de Sociologie (1970-1974). Acesta a venit însoțit de Mihail Cernea și a susținut prelegerea „Teoria sistemelor și familia”. Filosoful american Patrick Suppes a participat la coloctviul „Modelarea matematică în sociologie” (1971), organizat de Laboratorul de sociologie; Jiri Kolaja de la Universitatea din Virginia de Vest venit și el în România, fiind interesat de noua stare a sociologiei de la noi. Studiul său „Notes On Romanian Sociology”, apărut în *Acta Sociologica*, no.1, 1974 este util pentru specialiștii în istoria sociologiei românești; John Mogeay a fost profesor de sociologie, specialitatea sociologia familiei la Universitatea din Boston.

În vara anului 1972, John Mogey a participat, cu sprijinul Catedrei de Sociologie a Universității din București, la o cercetare de teren privind aspecte ale vieții familiei românești. Ca urmare a acestor investigații, John Mogey, împreună cu Harvey Black și George Gitter au realizat studiul, „Tipologia familiei. Deciziile și trebuințele personalității”, publicat în revista *Viitorul social*, 1972, 4, 2, pp. 292-301. Cu profesorul John Mogey am avut o discuție în care acesta mi-a spus că a venit în România să vadă cum lucrează pe teren sociologii marxiști, dar a constatat că aceștia respectă întru totul regulile cercetării sociologice de pretutindeni. Eu i-am precizat că pot apărea diferențe în privința interpretării rezultatelor investigațiilor. Un alt moment important l-a reprezentat colocviul de sociologie româno-francez, care a avut loc între 24-26 mai 1971 la București. Rezultatele acestui colocviu pot fi găsite în articolul „Le Colloque franco-roumain de sociologie. Bucarest, 24-26 mai 1971”, semnat de Claude Karnoouh și Guy Barbichon, apărut în *Revue française de sociologie*, 1971, 12-3, pp. 435-439. Am făcut această digresiune pentru că unii dintre sociologii mai tineri ne oferă o imagine simplificatoare a acestei perioade, cu toate relele ei.

Una dintre personalitățile pe care le-am cunoscut atunci a fost Vasile V. Caramelia. Era un om foarte cumsecade, bun blând, modest. A făcut parte dintre ultimii membrii ai Școlii monografiei sociologice care și-au dat doctoratul cu Dimitrie Gusti. Și-a desfășurat activitatea de pregătire și cercetare cu H.H. Stahl și Traian Herseni. În legătură cu teza sa de doctorat ne-a mărturisit că Gusti i-a înapoiat-o de nouă ori pentru a o reface, pentru a o îmbunătăți și apoi, în cele din urmă, i-a acceptat-o pentru susținerea publică. Doctoratul era o problemă foarte serioasă, nu o simplă formalitate și în care conducătorul tezei este foarte afectat dacă ai un punct de vedere critic. Doctoratul trebuie să fie un adevărat ritual de trecere. Caramelia este considerat, pe bună dreptate, întemeietorul antropologiei sociale și culturale de la noi, dar și un mare specialist în istorie socială. Alături de Paul Stahl și Daniel Chirot, el poate fi considerat ca un urmaș al lui H. H. Stahl. Dacă nu ești un specialist în sociologia istoriei și istorie socială nu te poți considera un adevărat discipol al acestuia.

Unele dintre conceptele care au suscitat un mare interes în abordarea istoriei sociale românești au fost cele de mod de producție și de orânduire tributară. Ele au ca echivalent conceptele de mod de producție asiatic și de despoție orientală. Unii dintre sociologii ruși au caracterizat imperiul țarist ca fiind o despoție orientală, iar Karl August Wittfogel (1896-1988) în

cartea *Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power* (1957) considera imperiul sovietic și cel chinez-comunist ca fiind despoții orientale.

Aceste trăsături se puteau regăsi și în celelalte țări socialiste. Miron Constantinescu a ținut trei conferințe pe acest subiect, în care evidenția prezența orânduirii asiatice și în alte regiuni din afara Asiei și ca atare a utilizat conceptul de orânduire tributală, pentru spațiul extra-asiatic, la noi întâlnind-o în perioada marilor migrații. Conferințele ținute pe acest subiect: au fost reunite într-un volum, cu titlul „Despre formațiunea social economică tributală”, tipărit la Editura Universității din București, în anul 1974. Acest volum a fost considerat ca subversiv și incompatibil cu statutul unui membru al conducerii partidului și prin urmare a fost dat la topit, în prezența lui Corneliu Burtică, secretar cu propaganda al CC al PCR.

Carierea lui Miron Constantinescu era într-un declin evident dacă luăm în considerare că prin numirea sa în funcția de președinte al Marii Adunări Naționale (1973-1974), el a căpătat o poziție marginală în conducerea partidului. Acest declin s-a repercutat și asupra activității laboratorului și a catedrei. Astfel, într-o vineri din primăvara anului 1974, când Miron Constantinescu încă mai trăia, la laborator s-a prezentat o persoană, care s-a recomandat ca fiind colonelul Dorobanțu și care ne-a spus că trebuie să părăsim clădirea, aceasta având o nouă destinație. Noi l-am anunțat pe Miron Constantinescu și rezultatul a fost că a doua zi s-au prezentat la mine vreo opt ofițeri de securitate, care mi-au prezentat un grupaj de fotografii pentru a-l identifica pe acel colonel.

Eram în practică cu studenții de la sociologie la Râmnicu-Vâlcea (1974) și aici am aflat despre moartea subită și suspectă a lui Miron Constantinescu. Ne-am întors rapid la București și am dorit să participăm la funeralii, dar ni s-a refuzat, precizându-ne că nu suntem trecuți pe listă. Ceremonia era condusă de Manea Mănescu, dușmanul de moarte al celui decedat. La puțin timp a venit și ordinul de evacuare din clădire, nu înainte ca niște ofițeri de securitate să caute și să confişte orice document aparținând lui Miron Constantinescu. Într-un camion au fost încărcate claie peste grămadă cărțile din cele două biblioteci și aruncate într-o singură cameră ce aparținea Institutului Pedagogic din Panduri. Se repeta scenariul evacuării Institutului Social Român din clădirea ASE-ului. Cu aceste evenimente s-a încheiat „boema” noastră.

În loc de încheiere

Mărturiile și mărturisirile prietenului meu, Iancu Filipescu, slujitor pasionat al sociologiei, au fost publicate într-o primă formă, ca serial, în revista *România Socială* (4 aprilie - 9 mai 2019). Le-am reunit în acest volum pentru valoarea lor documentară, ca semn de prețuire a cărturarului profesor. Verticalitatea morală și scipirile de inteligență ale autorului răzbat din amintirile sale, dau forță cuvintelor așternute mpe hârtie, sunt o exemplară lecție de sociologie și de viață.

La împlinirea vârstei de 71 de ani, îi urez PROFESORULUI, sănătate, viață îndelungată și realizarea tuturor proiectelor de cercetare științifică pe care le are în lucru.

Septimiu Chelcea
15 iulie 2019